Fotografii de *Romulus Vuia*
Desene de *Cella Neamțu* și *Sanda Sturza*

CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

ROMULUS VUIA

PORTUL POPULAR AL PĂDURENILOR

DIN REGIUNEA HUNEDOARA

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

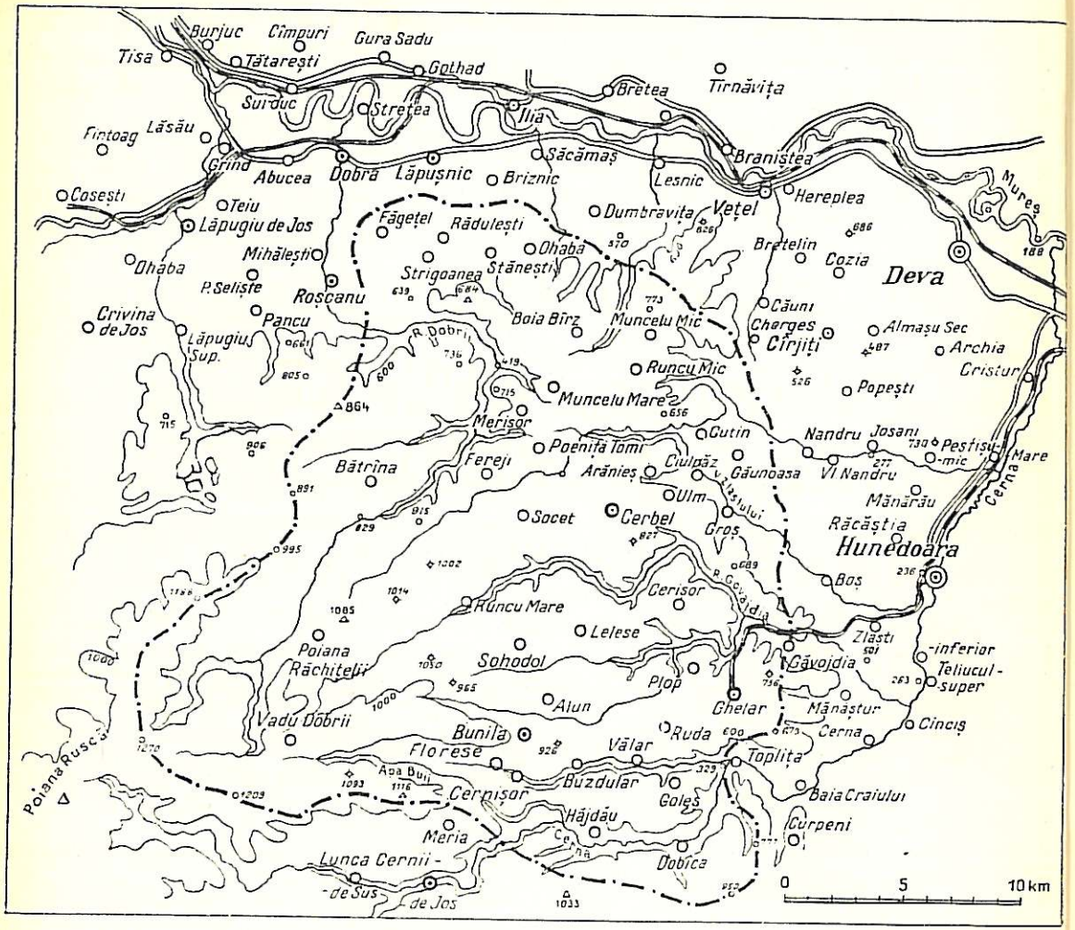

Drumeţul care călătoreşte din Bucureşti spre Arad plecînd seara se trezeşte dimineaţa pe la Simeria şi zăreşte valea largă a Mureşului. Apoi, la Deva, privirea îi va fi atrasă de ruinele cetăţii, ce se văd deasupra oraşului. Ea are, în literatura populară maghiară, o legendă asemănătoare cu cea a meşterului Manole de la Argeş. Mai departe, în drum, va trebui să privească cu luare-aminte, spre miazăzi, coastele şi dealurile împădurite ce coboară brusc spre valea Mureşului. Sînt ultimele ramuri ale Poienei Ruscăi, iar sus, pe podişul deasupra zonei de păduri, e regiunea Pădurenilor.

Dacă e turist, călătorul, atras de mirajul pădurilor şi al regiunii, poate coborî la Ilia, un tîrguşor pe Mureş, unde, după ce va trece şi podul, o va lua pe valea Lăpuşnicului în sus. Dincolo de Răduleşti va întîlni « priporul ăl mare », numit aşa în graiul localnicilor, şi va străbate şi centura de păduri. Ajuns pe culme, la vreo 700—800 m, va fi izbit de priveliştea largă şi deschisă în toate părţile. La această altitudine va întîlni o suprafaţă netedă, întinsă, iar primul sat în care va intra, Muncelu Mare, îi va păstra o altă surpriză: aceea de a vedea un port original, cu totul deosebit de cel al regiunilor înconjurătoare.

Drumeţul a străbătut brîul de păduri şi a urcat panta piezişă, centura care înconjoară şi izolează acest ţinut, iar la Muncelu Mare a intrat în prima comună din regiunea Pădurenilor.

Dar adevărata poartă de intrare nu e pe aici, ci pe la Hunedoara. Drumeţul va trebui să coboare la Simeria, de unde pleacă două linii ferate înspre miazăzi: una spre centrul minier de la Petroşani şi cealaltă spre centrul metalurgic de la Hunedoara.

Apucînd pe cea de a doua linie, după scurt timp va coborî în gara Hunedoara. Plecînd apoi spre centrul oraşului, ochiul iscoditor al drumeţului va observa îndată că a intrat în unul dintre cele mai de seamă centre metalurgice ale ţării. Pretutindeni şi mai ales pe la periferie: şantiere, linii de noi drumuri şi şanţuri săpate în terenul viran, din care se ridică schelete de metal, prevestind marile clădiri şi uzine ce se înalţă ca din pămînt. Apoi vede cartiere noi, moderne, spre care duc drumuri largi, asfaltate. Intrînd în centrul oraşului, trece pe străzi înguste cu case scunde: e sîmburele oraşului vechi, cu străzi desfundate, cu şanţuri săpate pentru diferitele conducte. Toate dau însă impresia unei vieţi trepidante care transformă acest orăşel de provincie într-un mare centru industrial al ţării.

Din piaţa destul de spaţioasă din mijlocul oraşului se poate privi spre vechiul castel al Huneazilor, singurul castel medieval bine păstrat al ţării, în faţa căruia se înalţă cetatea muncii cu furnalele veşnic fumegînde. De aici, deasupra uzinelor de la « gara mică » te urci în micul tren cu linie îngustă ce duce pînă la Ghelar, însemnat centru minier, al cărui minereu de fier, cu cel de la Vadu Dobrii, alimentează furnalele uzinelor de la Hunedoara.

În tren, călătorul îi întîlneşte pe pădureni, fie în caracteristicul lor port original, fie în salopetele de muncitor, căci o bună parte a lucrătorilor de la uzine se recrutează dintre locuitorii satelor mai apropiate. Scrutînd feţele acestor oameni de o statură înaltă, vom fi surprinşi de trăsăturile lor marcante: cap rotund (brachycefal), faţă lungă (leptoprosopă) cu un nas proeminent, trăsături caracteristice rasei dinarice, căci pădurenii, în marea lor majoritate, aparţin acestei rase (fig. I). Numai că rasa dinarică e brunetă şi între pădureni — mai ales la femei — întîlnim şi blonzi (fig. V).

Trenul porneşte la începutul după-amiezii, urcă gîfîind panta pe valea Găvojdiei trecînd peste viaducte îndrăzneţe şi prin tuneluri. Călătorul este izbit de îngustimea văii, cu coaste împădurite şi numai ici-colo va zări cîte o gospodărie, fie în luncă, fie pe o coastă mai domoală. Drumeţul s-ar putea coborî şi la Găvojdia, vechiul centru al topitoarelor de fier astăzi părăsite, de unde ar putea apuca pe valea Runcului înspre inima

1. *Poeniţa Voinii. Sat de culme*

Pădurenilor, la Cerbăl, Lelese sau alte localităţi din jurul lor. Noi îl sfătuim însă să meargă pînă la capătul liniei, unde va coborî la Retişoara şi să urce şoseaua ce duce, în serpentine, cu curbe îndrăzneţe, pînă în primul sat, la Ghelar. De aici, poposind o noapte, în zorii zilei următoare poate pleca cu o trăsură de ocazie sau mai bine pe jos, spre a-şi satisface dorinţa de a se opri unde vrea, ca să vadă ce-i place. De altfel drumul, ce urcă uşor de tot pe culmea netedă, nu e greu şi merită osteneala. Dacă priveşte spre miazăzi, cînd e timpul frumos, va avea la picioare valea îngustă a Vălăriţei, împădurită şi ea, iar ceva mai departe o linie de culmi ce coboară cu o pantă uşoară spre valea Cernei. Ridicîndu-şi ochii în depărtare, se va desfăta de măreaţa privelişte a Retezatului ce-şi înalţă coama de culmi, ca un uriaş balaur, pînă în norii văzduhului.

Pornind mai departe, peste jumătate de oră va întîlni al doilea sat al pădurenilor, Ruda, cu casele răzlețe pe coasta dinspre miazănoapte, iar peste o oră va ajunge la al treilea sat, așezat tot pe culme și el, sau mai bine zis pe o curmătură între două culmi (fig. 1); e Poenița Tomii unul dintre cele mai tipice sate ale Pădurenilor, cu o poziție dintre cele mai pitorești.

Drumețul va fi surprins nu numai de poziția ciudată a acestor sate de culme, dar și de suprafețele mai largi, rotunjite, ale dealurilor cu arături în terase. Îndreptîndu-și privirea înspre miazănoapte, va observa aceleași culmi netede, cu spatele rotunjit și vrîstat cu arături în terase și cum aceste dealuri coboară lin spre linia Mureșului și a Cernei.

Ici-colea, dacă va scruta suprafețele și mai atent, pe coaste va deslușì mici mușuroaie albe ca de tibișir — sînt gurile minelor de talc, căci, mai recent, în afară de uzinele de la Hunedoara și minele de la Ghelar și Vadu Dobrii, pădurenii « lucră » și la minele de talc de la Lelese. Cum mi-a spus atît de sugestiv un informator: « Tălienii ne-or învățat să intrăm ca rîmele pe sub pămînt ».

După ce a poposit și vizitat acest sat, atît de ispititor din punct de vedere etnografic, peste o oră poate să ajungă la un altul, Bunila (fig. 2), o așezare mai mare, fiind și un centru administrativ. Pe tot parcursul, drumețul a fost însoțit de linia funicularului ce duce minereul de la Vadu Dobrii la Ghelar. Pînă aici satele au fost aproape unul de altul, distanță de jumătate pînă la o oră. Aceeași distanță mică o va întîlni aproape între toate satele pădurenilor, fenomen caracteristic pentru așezările acestui ținut.

Îl sfătuim pe călător să-și continue drumul pînă la capătul acestei culmi, pînă la Vadu Dobrii. De data aceasta va avea de parcurs o distanță mai mare, de cîteva ore.

Ieșind din sat, spre miazănoapte, va zări comuna Alun tot pe culme și pe coasta ce coboară cu o pantă ușoară spre miazăzi. În fața satului, mari blocuri albe, ce se pot vedea și de la distanță, îi atrag atenția: e gura minei de marmură de la Alun. Iar dacă va privi spre apus, cu ochii deprinși ai unui geograf — căci turistul trebuie să aibă și asemenea noțiuni și interes pentru ambele discipline: geografie și etnografie — va fi surprins de faptul că valea îngustă și împădurită a Peștișelului, ce l-a însoțit din dreapta lui cu profilul transversal ascuțit ca al literei V a văilor în faza tinereții lor, se lărgește aici avînd o albie cu fundul lat, cu pante ușor înclinate, semănînd cu fundul unei albii mari.

2. *Bunila văzută dinspre Alun*

Această vale largă, cu pante domoale, e restul văii cu caracter de maturitate, conservată aici, în partea de sus a regiunii. Căci întinerirea văilor și a reliefului, în baza legii eroziunii urcătoare, pornește de jos în sus, de la nivelul de bază al rîului. Astfel călătorul își va da seama și de formația geografică a Pădurenilor: o regiune de platformă, la o înălțime între 600—1100 m, săpată de văi adînci, înguste și împădurite, înțelegînd în felul acesta de ce cele mai multe sate nu sînt în aceste văi adînci și întunecoase, ci pe culmile netede, însorite și pline de arături în terase.

După un drum destul de lung, de cîteva ore, va ajunge la Vadu Dobrii, devenit, mai recent, și acesta un centru pentru exploatarea minereului de

fier. Satul nu mai e adunat ca cele întîlnite pînă aici, ci risipit, cu case izolate în mijlocul fînețelor. Va întîlni și aici capătul altei văi, a Vălăriței, cu fundul lat și cu caracter de maturitate. Aici am ajuns la cel mai înalt punct locuit, căci comunele Vadu Dobrii și vecina ei dinspre miazănoapte, Poiana Răchițelii, sînt cele mai înalte așezări ale pădurenilor (1100 m), ambele cu o populație venită recent din vechea țară. Amîndouă satele au o structură rară, cu gospodării răzlețe în mijlocul fînețelor, Poiana Răchițelii grupîndu-se în mici cătune.

De aici nu e departe vîrful cel mai înalt al regiunii, Poiana Ruscăi (1359 m), care, cu zona de păduri, formează marginea de vest și cea mai ridicată a regiunii Pădurenilor. Din acest punct central, coboară radial cele cinci culmi ale Pădurenilor, despărțite de văi adînci, înspre valea Mureșului, a Cernei și a Streiului. Aceste cinci culmi, cu suprafețele lor netede, ce sînt resturile unei platforme de eroziune, formează miezul regiunii Pădurenilor, înconjurată de centura de păduri, dîndu-i caracterul de regiune înaltă, izolată de toate părțile și prin meterezele pantelor piezișe. Numai ținînd seama de aceste date geofizice vom înțelege cum s-a putut păstra o cultură populară arhaică, extrem de originală și diferențiată de cea a regiunilor înconjurătoare.

După cum am putut observa, trăsăturile principale ale regiunii sînt: așezările pe culmi, culturile în terase pe înălțimi și mai ales splendidul și originalul port pădurenesc.

Populația acestui ținut este formată din mai multe straturi. Baza o constituie elementul băștinaș romînesc, dovadă e mulțimea de numiri de localități de origine romînească din centrul regiunii. Termeni toponimici romîno-slavi (Sohodul — Valea Seacă, Alun — Leșnic, Rîul mare — Dobra) păstrează amintirea conviețuirii romîno-slave. Elementul slav pare a fi fost mai numeros în regiunea superioară a văii Cernei, în care s-au păstrat mai multe numiri de origine slavă.

Cel mai vechi document în care găsim amintite satele Pădurenilor (Zlaști, Ruda) datează din 1297. El ne arată că locuitorii acestui ținut au fost supuși ascultători ai pîrcălabului cetății Hunedoara. De altfel, începînd cu veacul al XIV-lea și al XV-lea, dată la care începem să avem documente mai numeroase, apar aproape toate comunele de azi ale Pădurenilor, ba chiar și mai multe, unele din ele dispărute astăzi, amintirea lor fiind păstrată prin tradiție. Din aceste veacuri ni s-au păstrat și nume de cneji și cnezate din acest ținut.

Populația de baștină — cum ne arată și tradiția — a fost îngroșată cu numărul celor veniți din părțile înconjurătoare. Ei s-au refugiat în

acest ținut izolat, fiind mai la adăpost sub castelanii cetăților Deva și Hunedoara, decît sub ascultarea nobililor.

Un al treilea strat îl reprezintă așa-zișii « munteni » veniți, cum arată și numele, din vechea țară. Ei s-au contopit, ca limbă, trai și port cu populația autohtonă și numai tradiția, fizionomia și numele de familie le mai arată originea. Cei noi veniți sînt numiți « tășcași » sau « taxaliști », deoarece ei primeau, din proprietatea statului, un loc de casă și grădină pentru care plăteau o taxă. În afară de agricultura în terasă pe înălțimi, de un păstorit local, cantonat pe hotarul comunei, o a treia îndeletnicire mai de seamă a pădurenilor a fost și « stînjenăritul », adică tăierea de păduri și « bocșitul », arderea cărbunelui de lemn pentru uzinele de la Găvojdia, Hunedoara și Cugir.

Nu e deci de mirare dacă în această regiune izolată de păduri și în urma condițiilor geografice cu totul speciale s-a dezvoltat una dintre cele mai originale și profund arhaice civilizații populare din țara noastră. Aceste împrejurări au favorizat dezvoltarea unei arte populare cu caractere cu totul distincte. Dintre cele trei categorii ale artei populare după materie: obiecte săpate în lemn, textile și ceramică, primele două categorii au o largă dezvoltare în regiunea Pădurenilor, în schimb ultima, ceramica, lipsește total. În nici una din cele 40 de sate ale Pădurenilor nu am întîlnit vreun olar. Produsele de ceramică din

3. *Bite crestate și legate cu cositor*

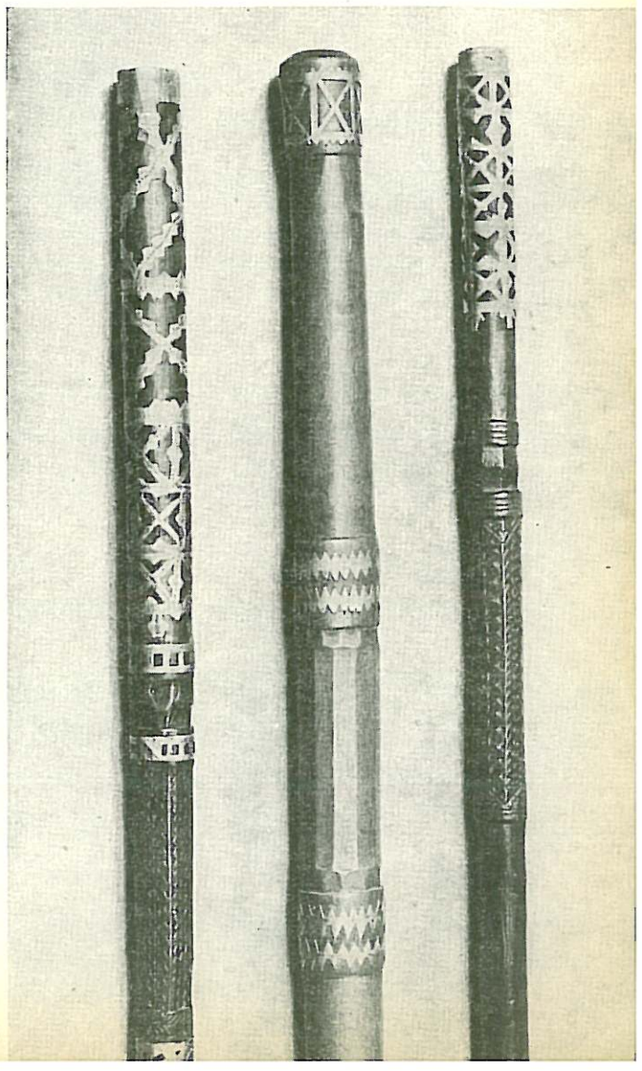

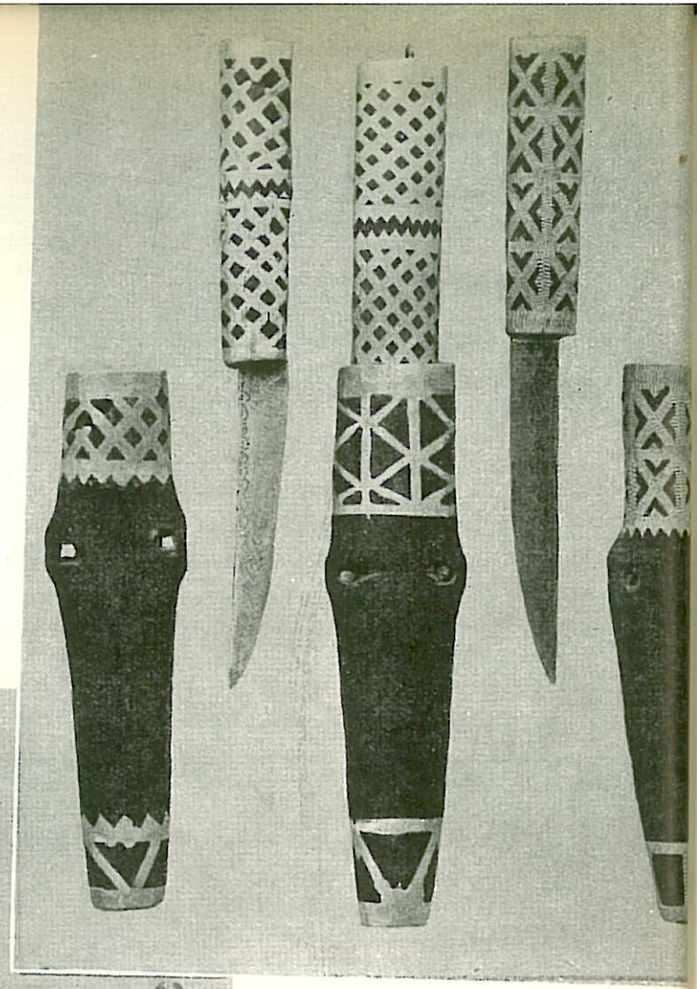

4. *Cuțite cu teacă legate cu cositor*

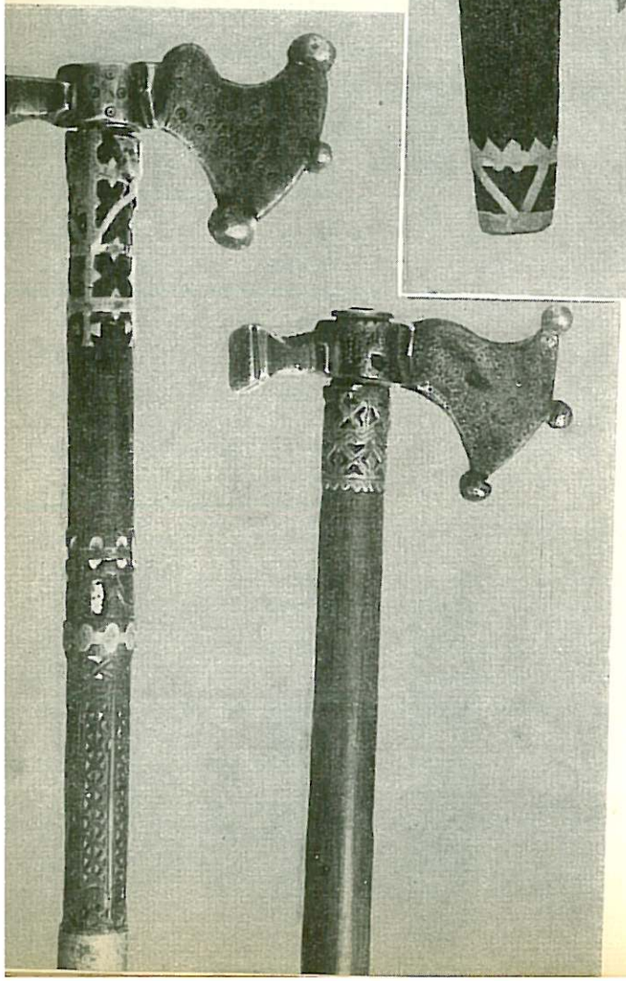

5. *« Ciocane » de aramă*

această regiune sînt o marfă de import, cumpărate la tîrgurile de la Hunedoara, Ilia și Dobra.

La pădurenii care trăiesc în mijlocul pădurilor, fiind și dibaci tăietori de lemne, e firesc să se fi dezvoltat o remarcabilă artă în prelucrarea lemnului pentru diferite obiecte de folosință zilnică. În acest domeniu pădurenii au creat ceva excepțional chiar și în categoria obiectelor monumentale. Crucile lor de lemn, « rugile », sînt de o varietate și bogăție în forme și motive cum rar întîlnim în alte regiuni (fig. 52). Drumețul colindînd satele pădurenilor este surprins de mulțimea și frumusețea crucilor de lemn întîlnite lîngă uliți și drumuri.

Dar și din categoria obiectelor uzuale mai mici, arta crestăturilor în lemn a pădurenilor se poate mîndri cu creații de o reală valoare avînd o notă specific pădurenească. Acestea se pot împărți în patru categorii: furci de tors, bîte, caucuri și cuțite în teacă. Ele sînt împodobite nu numai cu crestături, dar și cu o tehnică specială de a umple cu cositor golurile crestate, ceea ce dă o notă originală și variată acestor creații. Bîtele, caucurile și cuțitele cu teacă ne interesează mai îndeaproape și în legătură cu portul lor. Pădureanul nu pleacă la drum fără o bîtă frumos crestată și fără să aibă legat de curea un cauc și în el un cuțit cu teacă, iar la ospețe un « șiocan » (ciocan) de aramă (fig. 3,4,5). În privința « căpșelelor » (caucurilor), credem că pădurenii au cele mai variate și artistice creații

6. *« Căpșele » pentru băut apă*

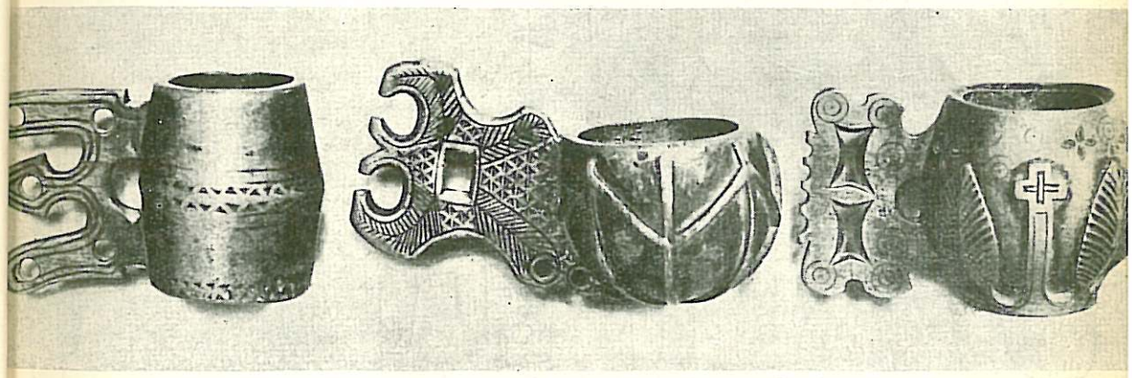

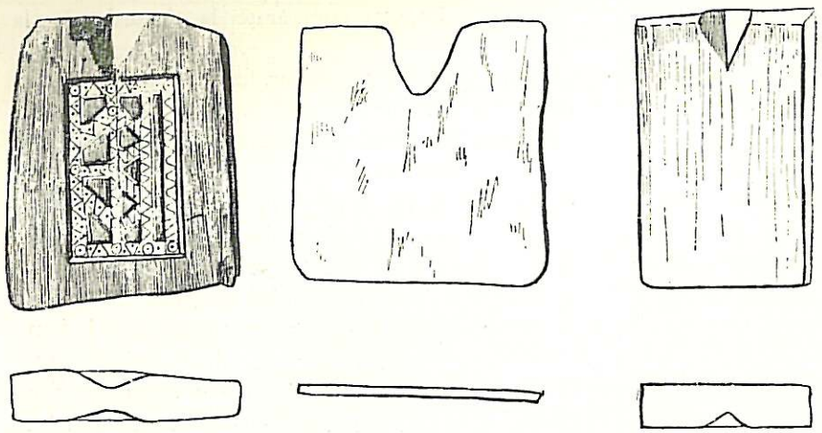

7. *Tipar pentru cataramă la « balţ »*

pe întreaga ţară, constituind un titlu de mîndrie a artei noastre populare (fig. 6).

De altfel pădurenii excelează şi în arta de a turna obiecte din cositor, păstrînd o tehnică arhaică ce seamănă mult cu cea a epocilor îndepărtate: de a turna, în forme săpate în piatră moale « cătărame» şi « ţînte », din care ei, aplicîndu-le pe fîşii înguste de piele, fac frumoasele şi originalele lor cingători pentru femei numite « balţ » (fig. 7 şi 8). Ele se întrebuin-

8. *Tipar pentru « ţintele » de la « balţ »*

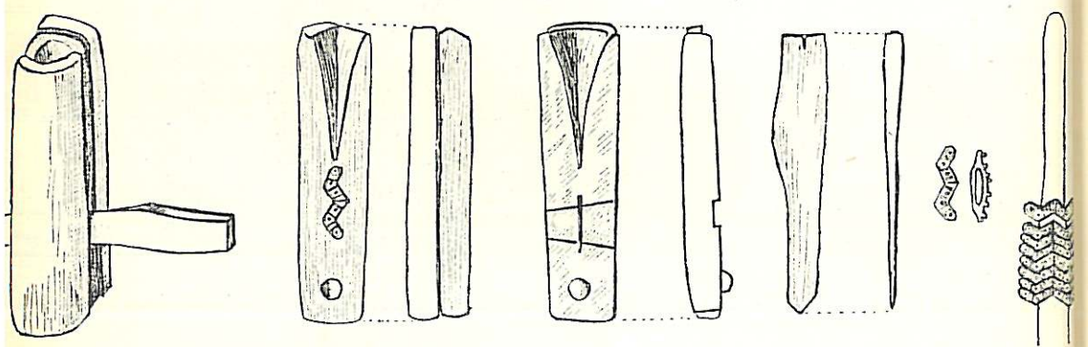

ţează ca o preţioasă podoabă cu prilejul sărbătorilor şi la anumite ocazii. Balţul e o piesă tipică a portului femeiesc din acest ţinut (fig. 9).

Portul pădurenesc — îndeosebi cel femeiesc, căci acesta dă de obicei şi în alte regiuni nota dominantă, specifică portului popular — se deosebeşte total nu numai de cel al regiunilor înconjurătoare, cu care aproape că nu are nimic comun, dar e unic în toată ţara. În schimb, portul bărbătesc păstrează mai puţine note distinctive, iar în multe privinţe are piese comune sau înrudite cu portul bărbătesc al regiunilor învecinate sau chiar şi mai îndepărtate.

Portul femeiesc nu numai că e original şi specific, dar parcă ar tinde să se adapteze şi constituţiei fizice a rasei dinarice căreia îi aparţine marea majoritate a populaţiei şi să-i accentueze trăsăturile. Această rasă fiind înaltă şi zveltă, cu trăsături marcante, parcă şi costumul femeiesc vrea să ridice înălţimea şi zvelteţea trupului, cu liniile apropiate de corp şi cu tendinţa spre înălţime şi vertical spre deosebire de portul altor regiuni cu tendinţa spre orizontal (fig. 34, 35 şi 42).

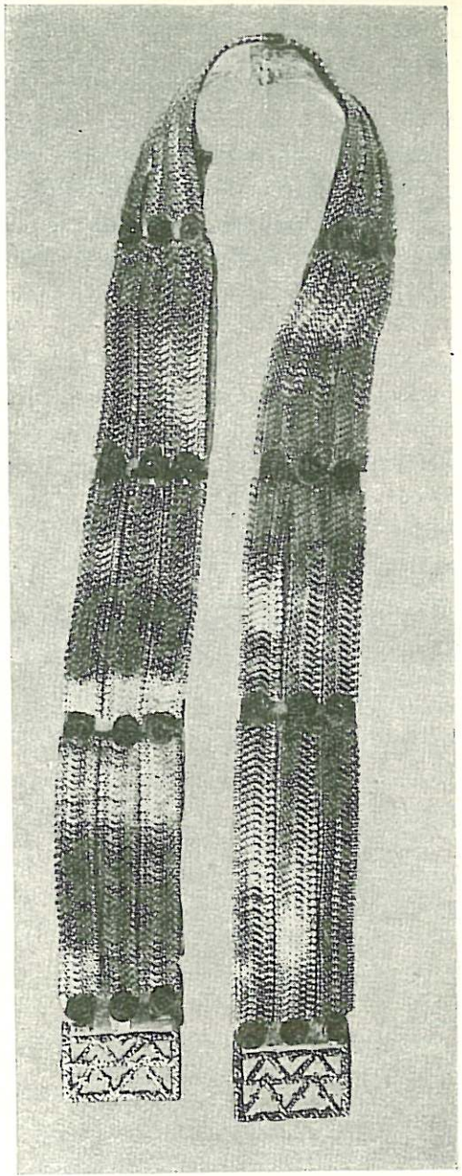

9. *« Balţ »*

PORTUL FETELOR

În regiunea Pădurenilor portul e diferențiat nu numai după gen, dar și după vîrstă. În privința vîrstei putem distinge trei etape, atît în portul femeilor cît și în cel al bărbaților, avînd deosebiri în ce privește motivele și coloritul precum și aplicarea altor elemente decorative pe piesele de lînă purtate deasupra. Unele piese se poartă atît de bărbați cît și de femei. Acestea sînt: tolobonii, laibărul și șuba din pănură de lînă, cojocul (pieptarul) înfundat din piei de oaie și opincile.

Fetele au aceleași piese de port cu același croi ca și nevestele (fig. 27 și 28). Deosebirea cea mare e în găteala părului. Spre deosebire de femei, fetele poartă, ca în mai multe regiuni ale țării, două « tici » (chici), una dată înapoi și alta de la frunte dusă peste urechea dreaptă și împreunate amîndouă la ceafă (fig. 40, fata din stînga grupului). La capătul chicii se poartă « curm » făcut din arnici (lînă colorată) ce se termină cu « șocoț », ciucuri de mătase și părți ovale, împodobite cu oglinzi, mărgele și steluțe ca să scînteieze (fig. 10). Tot spre deosebire de neveste, fetele poartă în cap «chischineu», o năframă roșie înflorată cumpărată din prăvălie (pl. în culori II și V).

10. « *Curm* » *din arnici*

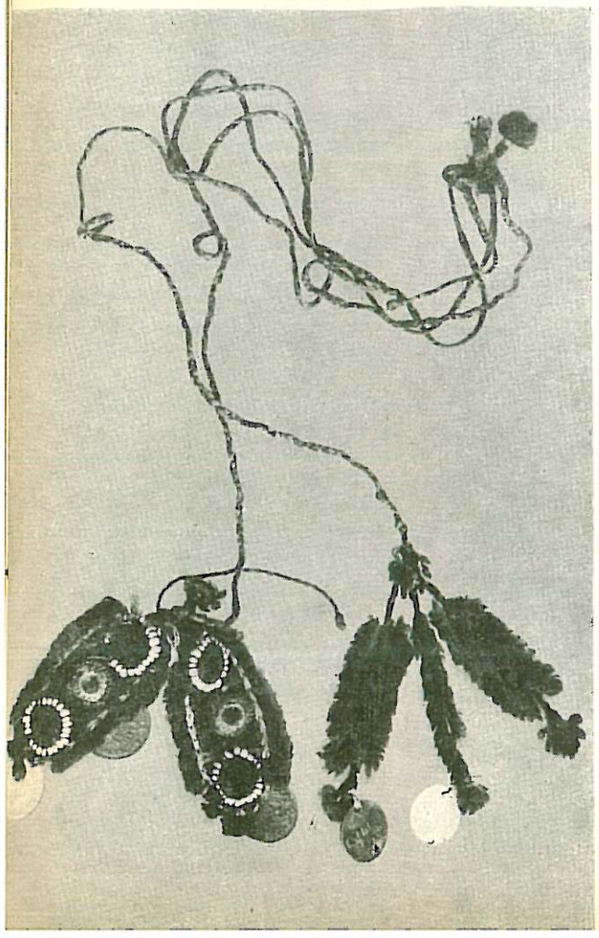

Deși fetele mari poartă de multe ori aceeași cămașă ca și nevestele tinere, totuși a lor se deosebește prin colorit și prin motivele întrebuințate. Cămașa femeiască are pe mînecă, asemeni cămășilor femeiești din Țara Hațegului și Banat, o cusătură numită « rînduri » care este lungă și lată de la umăr pînă aproape de « pumnași », manșetele mînecilor.

Dintre motivele întrebuințate fetele mari preferă: « coșiile », « roata mare » și « gogîștile », cusute mai mult cu arnici roșu. În genere culoarea roșie e rezervată fetelor mari și nevestelor tinere (pl. II, III, IV și V). Fetele mai mici poartă aceeași cămașă, dar cu o cusătură mai îngustă și mai simplă la mîneci sau fără aceasta (fig. 27 și 28). Celelalte piese ale portului fiind aceleași ca și ale nevestelor tinere, le vom descrie la locul cuvenit.

PORTUL FEMEILOR

E un fapt cunoscut că, de obicei, portul femeiesc este acela care prezintă specificul unui ținut. Poate nicăieri nu se poate demonstra acest adevăr ca în regiunea Pădurenilor.

Dacă portul bărbătesc mai are piese și trăsături comune cu cel al regiunilor învecinate și chiar și mai îndepărtate, dimpotrivă, portul femeilor este cel care dă nota distinctivă, specific pădurenească. El este într-atît de diferențiat, încît în nici una din regiunile învecinate, și cu atît mai mult în restul țării, nu găsim ceva asemănător. Mai mult, aproape fiecare piesă a portului femeiesc prezintă o notă nouă, cu totul deosebită și neîntîlnită în alte părți. Chiar și cînd piesa respectivă e folosită și în alte regiuni, totuși, printr-un amănunt caracteristic portului pădurenesc, primește o notă distinctivă.

Începem prezentarea portului femeiesc cu găteala capului, pentru că aceasta dă întregului port o distincție deosebită și e legată și de ritualul nunții consfințit prin tradiție.

Cu prilejul nunții i se face miresei « conciul » care se « învelește » cu « cîrpa » sau « proboada ». Acest ceremonial e precedat de rituri de fecunditate. Nuntașii fiind adunați în curtea miresei (fig. 23 și 24), unde se află în mijloc o măsuță cu un ciubăr cu apă, mireasa cu un « mătăuz » ori un « cauc » (o lingură mare) stropește pe nuntași cu apă, iar unul dintre « gazde » (vornici) strigă: « Ani roditori să dea Dumnezeu și să trăiască toți nuntașii ! » Apoi cu un ceremonial deosebit, nănașii și nuntașii petrec mirii la o « ultoanie » (altoi), unde împreună cu nănașii înconjoară altoiul de trei ori ducînd ciubărul cu apă pe care o varsă la rădăcina pomului. Mireasa rupe o « croambă » (creangă) și cu un ban o împlîntă la rădăcina mărului. Se aduce un scaun și o perină pe care se așază mireasa, iar nănașa îi strică « cica » și îi face « conși », o învăluie pe cap cu o « cîrpă de jolj ». Unul dintre « cuscri » (rudele mirelui) pușcă cu pistolul — mireasa

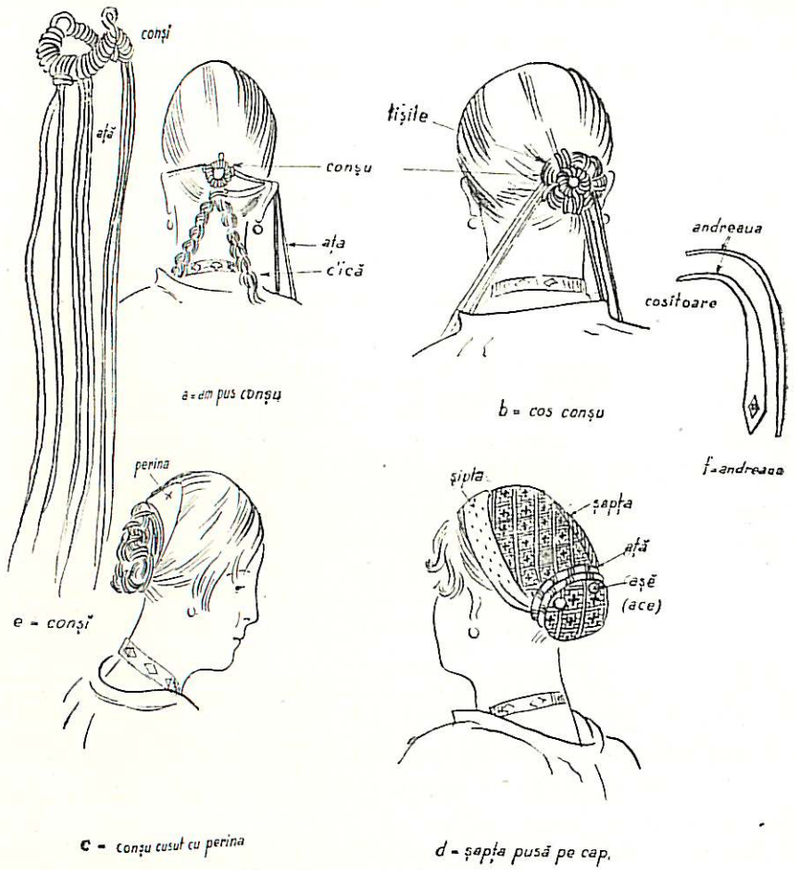

11. « Conciu » *pădurencelor*

sare în picioare. În tot timpul ceremonialului cîntă « șimponierul » și « fomeile ».

Mireasa se îmbracă cu « cămașa » cea mai frumoasă, avînd motivul de pe mînecă numit « coșiile » ori « budienele » cusute în întregime cu arnici roșu. În loc de obișnuitele « oprege », ea poartă « sumna » de postav care e ca o rochie, o piesă de ceremonii a tinerelor neveste, fiind îmbrăcată numai la ospețe și sărbători mari. Pe cap pune flori și « cununa », își pune « salba de libre » (monede de argint). Acestea sînt legate de « șiptariu » cu mărgele (fig. 25).

Prin ritualul nunții, mireasa a devenit femeie, primind și semnele tradiționale de consacrare: conciul și cîrpa, și de aici înainte ea intră în rîndul nevestelor tinere. Să-i urmărim deci portul atît cel de sărbătoare, cît și cel de toate zilele folosit la lucru.

Nevasta tînără își face singură « conciul ». « Conșu » e făcut din sîrmă în formă de cerc (fig. 11 e), și e învăluit cu păr. El are trei ațe numite « cosîtoare ». Mai întîi piaptănă părul în două și împletește două « tișii », pune conșu pe ceafă deasupra « tișilor », iar două din legăturile conșului le trece peste obraz, una pe la dreapta și una pe la stînga, le înnoadă și le ține cu gura (fig. 11 a). Apoi învăluie « tișile » pe lîngă conci și cu a treia « cosîtoare » coasă cu andreaua (fig. 11 f) conșu roată de opt ori (fig. 11 b). După aceea învăluie și celelalte două legături ale conșului în jurul lui, peste conci pune « perina » (fig. 11 c) și apoi « șapța ». Împlîntă un ac în vîrful « cepții » și învăluie ața în jurul ei. Înfige încă un ac cu o gămălie mare și colorată deasupra conciului și la mijloc și două de lături, ca să țină conciul bine (fig. 11 d).

« Șapța » e și ea specifică acestei regiuni: se deosebește atît ca formă cît și ca tehnică și culori de toate cepțele regiunilor învecinate unde se poartă cepțe, ca în Țara Hațegului și Banat, de alte forme și culori (rotunde, triunghiulare etc.) și care excelează prin coloritul lor viu și strălucirea firelor de aur și argint. « Șapța » pădurencelor în negru și alb e de formă conică și extrem de sobră. Ea are două părți: « șapța » propriu-zisă avînd motive geometrice cusute cu lînă neagră pe pînză albă și în partea ei de jos, jur-împrejur, o « ciptă » ori « șiptă » — o dantelă albă. Cine vrea să vadă cu ce măiestrie e cusută « cipta », să o țină spre lumină și aceasta, pătrunzînd printre firele ei, ne va îngădui să deslușim finețea motivelor (fig. 34, 36 și 40, pl. III și IV).

După ceapță așază pe cap și « cîrpa ». O potrivește să aibă un capăt mai scurt și unul mai lung. Ia capătul cel lung, îl sucește pe sub bărbie și îl pune pe conci de care îl prinde cu « tri ace cu bold »; după ce a potrivit cîrpa o mai prinde, în jurul conșului, cu șapte « ace cu rujă roșie » cu floare roșie artificială la gămălie. Capetele cîrpei atîrnă pe spate pe sub « cojoc » (pieptar sau brîu) (fig. 34, 36, pl. IV).

Cămașa e lungă pînă la glezne. Ea are două părți cusute laolaltă: partea de sus numită « foi », « foaia cămeșii » ori « șupeji » și partea de jos numită « poale ». Croiul cămășii femeiești ni-l arată figura 12. Partea de sus, « foaia » ori « șupejii » e cusută din trei bucăți de pînză : două

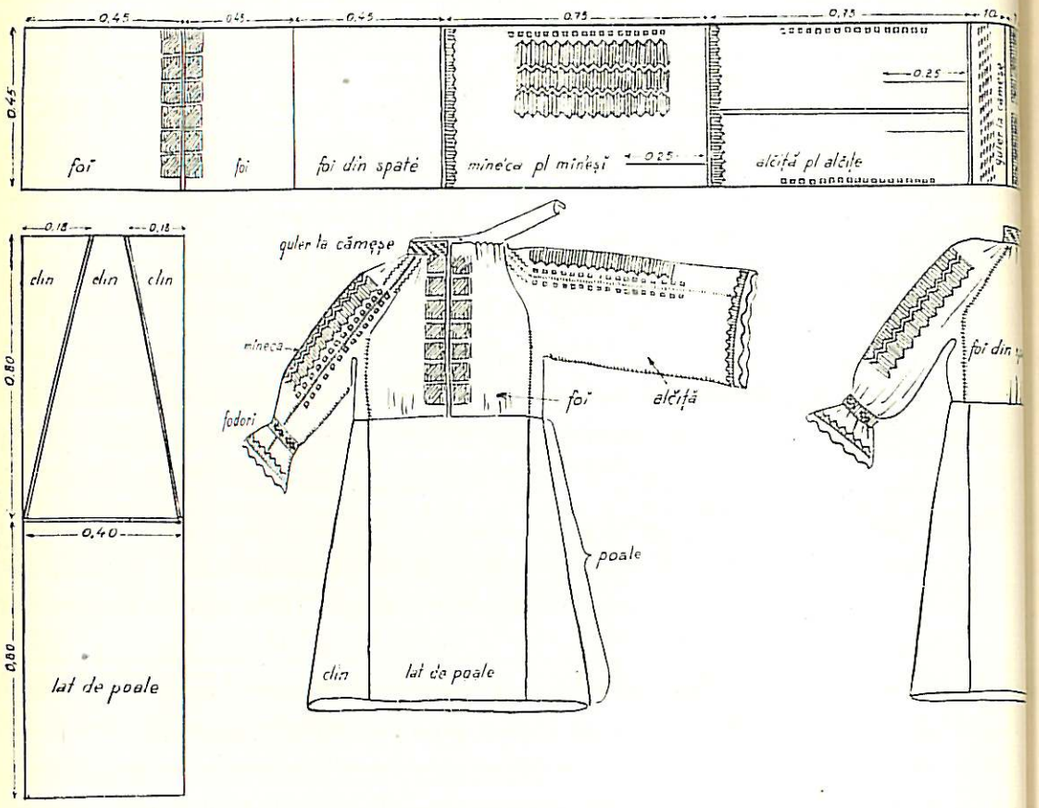

12. Croiul cămășii femeiești din Cerbăl

pentru « foii din față » și al treilea pentru « foiu din spate ». Alte două bucăți mai lungi sînt tăiate din pînză pentru cele două « mîneși ». Din cele două petice mai înguste, tăiate în lungimea pînzei, una servește pentru « guler » și una pentru « guler la pumnași » și « fodorii » de la capătul din jos al mînecii.

Poalele sînt croite din trei bucăți mai lungi, cît cere înălțimea femeii, dintre care un « lat de poale » va forma partea dinainte, iar « latu din spate » partea dindărăt a poalelor. Al treilea « lat de poale » este tăiat în trei bucăți numiți « clini ». Aceștia sînt prinși de latul dinainte și de cel din spate pentru a încheia poalele.

Cîmpurile cu motive ale foilor sînt: « gulerul » de la gît, « gura cămeșii cu pene » din față, « rîndurile » de pe cele două mîneci, « gulerele » (manșetele) și « fodorii » de la capătul de jos al mînecilor. Motivul principal îl constituie « rîndurile » de pe mîneca cămășii, o tablă lată, cusută cu arnici de sus în jos, în lungul mînecii la femeile tinere și cu o fîșie mai îngustă orizontală « pui păstă-cot » la cele bătrîne. Partea de sus a mînecii dinspre piept, de-a lungul și paralel cu « rîndurile », mai are o fîșie îngustă cusută cu motive, fiind numite « alcița », « altița », « p-altița », de ambele laturi ale cusăturii de la mînecă. Partea de jos a mînecii are și ea trei părți: partea de jos care se îngustează și are « crețuri » ori « brățare », apoi la mijloc e « gulerul mînecii » cu partea de jos ce se lărgește ca o pîlnie și cu motive numite de bătrîne « viaca șiți », « viaca de la șiță », iar mai nou, de generația tînără, « fodori cu pene », adică fodori cu motive, de obicei un șir de jumătăți de romburi cu colții îndreptați spre gulerul mînecii, iar la capăt o dantelă cu colțuri numită « șiptă », « șipcă » (fig. 34, 35, 40, 42, 43 și 45).

Nici poalele nu sînt lipsite de motive cusute, îndeosebi la cămașa de sărbătoare a femeilor mai tinere. În partea de jos a poalelor, ce se termină și ele la femeile tinere cu « șiptă », alternează « rînduri » verticale înguste, lungi și mai scurte (fig. 27, 28, 33, 34, 40, 43, 44). Unde capetele pînzei se îmbină, la femeile tinere, ele sînt prinse cu « ceie » (cheie), fie cusută cu ață albă, cînd marginile sînt la o distanță de cîțiva milimetri, fie cusute laolaltă cu o cusătură îngustă, neagră, cu colțuri, alternînd albul cu negrul.

Partea lucrată reprezentînd podoaba cea mai de seamă a cămășii și al întregului port femeiesc o formează « rîndurile » de pe mîneca ei. Deși desenul lor e rigid și geometric, cu sublinieri puternice în desen, culori și relief, totuși ele, alături de croi și ținută, reprezintă caracteristica, am putea spune stilul portului pădurenesc. Ele nu au finețea și delicatețea cusăturilor din Banat și Muntenia, dar corespund cu viața grea a pădurenilor obișnuiți cu truda aspră și cu gusturi tari. De obicei același motiv geometric predomină și la gulerul și la gura cămășii, toate fiind armonizate, prezentînd o gamă variată, cu elemente specifice, care au fiecare terminologia lor proprie.

Motivele sau elementele de bază ale cîmpurilor ornamentale sînt: « steaua » (fig. 13 a), « pizarul » (fig. 13 b și c), « tri » (fig. 13 d) « spicul grîului » (fig. 13 e), « pup » (fig. 13 f), « heli cu patru ochi » (fig. 13 g), « heli cu patru ochi și cu cîrlige » (fig. 13 h) și « budiana » (fig. 15 i).

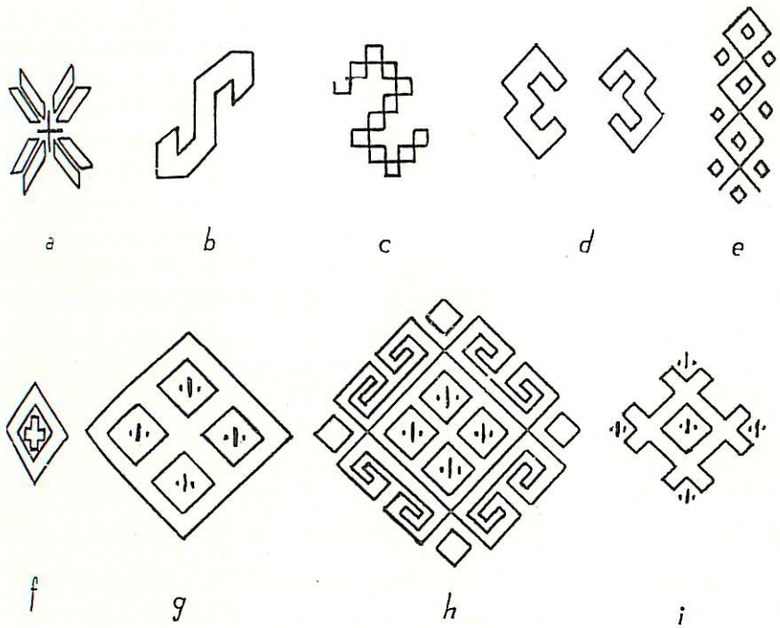

13. *Motivele ornamentale de bază ale cămăşilor femeieşti:*
a = « steaua », *b* şi *c* = « pizar », *d* = « tri », *e* = « spicul griului », *f* = « pup», *g* = « heli cu patru ochi », *h* = « heli cu patru ochi şi cu cîrlige », *i* = « budiana »

Prin combinarea unora dintre aceste motive se formează la gura cămăşii un motiv de formă pătrată numit « pui » sau « peană ». De obicei şase « pui » de aceştia fac cîmpul ornamental de la gura cămăşii. De altfel, în genere, numele unui motiv e « pui » ori « peană ».

Din combinarea acestora şi a altor elemente rezultă şirul mînecilor. Cele mai răspîndite şi favorizate rînduri sînt: coşiile (fig. 36), avînd 3—5 rînduri de fişii verticale în zig-zag, cu linii în colţuri sau în meandre rectangulare, numite « şir ». Făcute din arnici roşu, ele sînt foarte răspîndite şi rîvnite de pădurence, mai ales de mirese şi nevestele tinere. Cînd « coşiile » sînt făcute din patru « şiruri », se separă la mijloc cu o « umplutură » din romburi.

Altă dată umplutura e formată şi din combinarea motivelor elementare sau fundamentale: forme de cruci, numărul 3 în colţuri. În acest caz, şirele coşiilor sînt cusute cu arnici roşu, iar figurile de la umplutură în

alte culori. De pildă « crucile » alternînd în culori verzi şi vinete, iar figura de 3 cu galben, verde sau în culoarea « floarea persecutului ».

Deşi se ţine seama de ornamentarea cîmpurilor decorate cu motive ale cămăşilor, atît gulerul de la gît cît şi cel de la mînecă pot avea o bandă pe care se succed motivele « pupi », « steaua », « gogîsca » (svastica). Gura cămăşii poate fi formată de pildă din şase « pui », fiecare din patru « pizari » în formă de S în colţuri. La fel şi alte forme prin combinarea altor motive la rîndurile mînecii, gulere şi gura cămăşii.

Un alt motiv foarte răspîndit, purtat tot de fete mari şi neveste tinere, este « roata mare » (fig. 32 şi 42). Ea e formată din « corzi » de culoare neagră, care se întretaie diagonal, încadrînd romburi umplute fie cu meandre în colţuri în culoare roşie, fie cu « budiana », fie cu motivul reprezentînd doi de 3, fie cu pizari în verde, violet ori albastru.

Acestea sînt motivele cele mai răspîndite, aplicate îndeosebi la cămăşile de sărbătoare ale fetelor mari şi nevestelor tinere pentru ocazii deosebite cum sînt botezul şi nunta. Varietatea motivelor de pe mîneca cămăşii e foarte mare. Remarcăm încă cîteva rînduri numite după motivul principal:

« Budiana » avînd ca motiv principal răspînditul motiv al rombului cu capetele încrucişate;

« Rînduri heli cu pizare », la mijloc tot un romb cu linioare în albastru, într-un romb negru mai mare avînd la fiecare latură un « pizar ». În acest caz se aplică, atît la gulerul de la gît, cît şi la cele două mîneci, tot motivul pizarului;

« Cîrligele », în mijlocul motivului cu o cruce în culori împrejmuită de un romb cu cîrlige;

« Heli cu patru ochi ». Acesta are, în cele patru colţuri ale unui romb mai mare, cîte un romb mai mic numit ochi;

« Heli cu cruci » acelaşi motiv dar în locul « ochilor » în cele patru « cornuri » ale rombului sînt aplicate patru cruci.

Mai multe dintre aceste motive, ca de pildă « pizarele » şi « budienele », sînt răspîndite la noi şi în alte regiuni, şi au şi o circulaţie internaţională. Le întîlnim chiar şi pe covoarele orientale.

Acestea au fost motivele generaţiei vechi, ele rezistă însă şi la generaţia actuală care, păstrînd cadrul geometric şi aplicînd în mijlocul rombului cîte o floare, le zice « heli cu flori » (fig. 30, 32, 45).

Pentru lucru la sapă ori de « umblare », adică de toate zilele, apoi la sărbători, femeile tinere şi cele de 40 ani aplică pe mîneci « pene », romburi ce se suprapun în vîrfuri şi sînt umplute cu cîte un 3 (« tri »).

Același motiv este aplicat și la gura cămășii iar « șirul de alciță » (altiță) e format dintr-un șir de romburi mai mici ce se ating la vîrfuri numiți « șuruie ».

Un alt motiv foarte răspîndit, purtat la lucru și de femeile mai în vîrstă, îl reprezintă « strîmbele », o linie cu colțuri în zig-zag. Strîmbele au la mijloc, ca umplutură o « budiană » în albastru cu « pupi » galbeni încadrați cu patru șiruri de « strîmbe » cu colțuri de culoare neagră. În partea dinspre piept și mînecă cu strîmbele, cămașa are un șir de mici romburi numiți « spic pă altiță ». Tot la cămașa femeilor mai în vîrstă « gulerul de după cap » are « cruci » de culoare roșie, alternînd cu « șinoare » din fire lungi, o linie verticală formată din mici linioare oblice cu două cruciulițe alături de culoare albastră. Puii de la gura cămășii sînt formați din cîte o « stea » neagră culcată cu « pupi » galbeni.

Am mai amintit că femeile mai bătrîne nu poartă rînduri, ci « pui peste cot » de culoare neagră (fig. 40 și 45).

Se pune întrebarea de unde și cînd au împrumutat pădurencele tablele ori « rîndurile » pe mîneca cămășii? Acestea au putut veni numai dinspre Țara Hațegului, unde de fapt se purta o cămașă cu mîneci cu table și « fodori » — însă de o factură mult mai delicată a motivelor și a culorilor; dar au putut veni și dinspre Banat, pe linia Făget, Dobra, Ilia, pădurenii cercetînd des tîrgurile din aceste localități. Chiar și portul pădurenesc bărbătesc a suferit mai recent, cum vom vedea, puternice influențe bănățene.

Portul pădurencei cere lucru mult. De aceea colindînd acest ținut întîlnești des femei torcînd, cosînd sau croșetînd fie în sat prin curți, fie la cîmp la vite (fig. 29, 30, 31 și 32).

Pădurencele cunosc două feluri de a coase motivele pe cămăși: « ațește și șinorește ». La « ațește » coase numai cu un fir prin bătează mergînd cu « coseala » o dată înainte și apoi îndărăt « pînă umplem în rînd forma ca să umplem mîneca toată ». De pildă « coșiile » se fac numai ațește.

Înainte de a coase « șnurește » ori « șinorește », « face ață ». Împlîntă un ac mai mare în opreg deasupra genunchilor. În mîna dreaptă ia « fusu cu arnici » avînd părți despărțite cu rotițe spre a depăna pe el fire de arnici de diferite culori. Prinde cu degetele mîinii stîngi capătul firului și-l bagă după ac de atîtea ori — ridicînd mîinile în sus — de cîte fire are nevoie (patru-zece fire) (fig. 29). Apoi răsucește firele și le bagă în ac.

Cînd coase « șinorește » pînza o ține în mîna stîngă pe degetul arătător (fig. 32). Mai întîi face « șinoru ăl lung », ori cum i se mai zice

« ața lungă », petrecînd acul peste mai multe fire ale pînzei de la stînga la dreapta, apoi coase îndărăt de la dreapta la stînga « șinoru ăl mic » tot peste două fire și de-a curmezișul peste șinorul cel lung. Cînd face șnurul cel mic petrece acul pe sub șnurul cel lung, astfel încît șnurul cel lung rămîne sub șnurul cel mic, făcînd « pui », pînă termină lucrarea.

Gama culorilor este extrem de bogată, la fel și terminologia lor. Iată numirile pentru fiecare nuanță și echivalentul lor în pictură: « băluț » (magenta deschis), « împersecat », « de-l persecat », « floarea persecului » (magenta), « molisiv » (magenta), « mohorît pă roșu » (magenta închis), roșu (carmin), « șinor pă roșu » (cardinal), galben (cadmium), verde (smarald), « ca scumpina » (violet), « senin », « ca senin » (ceruleum), « viorinț » (cobalt), « mohorît » (indigo), « mohorît pă negru » (violet închis).

Femeia după ce a îmbrăcat « cămeșa » se încinge cu două oprege. Mai întîi așază opregu dinapoi și apoi pe cel dinainte. Opregul e țesut din lînă la război și apoi e vopsit într-o zeamă făcută din coji de arin ca să fie vînăt închis sau negru. El e « civit » (tivit) în partea de jos cu « șiptă » (dantelă) de păr. Opregul dinainte e ceva mai scurt decît cel dindărăt cu un lat de palmă, și mai ales la femeile tinere, ca să se vadă cusătura de pe poale (fig. 34, 35, 40, 44 și 45).

La mijloc femeia se încinge cu o « brășire » (brăcire) de lînă țesută la război în patru ițe și în loc de brîgle și spată e bătută cu un cuțit de lemn; e lată de două degete și lungă de trei-patru « cuprinse », adică se poate încinge cu ea de trei-patru ori. Peste brăcire se încinge cu brîu țesut din lînă dar mai lat. Mai demult se purtau și brîie negre împletite cu bețe, o tehnică foarte veche, azi aproape dispărută și care a fost prima etapă în evoluția țesutului. Brîie și eșarfe asemănătoare s-au găsit și în vechile morminte egiptene.

Mai recent, și îndeosebi femeile tinere, în locul opregului de lînă din față poartă « cătrință » (pl. III) care se face din material cumpărat din prăvălii și poate fi (după culoare): « cătrință vînătă ori roșie ». Cătrința roșie cu flori o poartă numai fetele și nevestele tinere (fig. 40, 42 și 43). În partea de jos ea e tivită cu « sîrmă, cîrnă și șiptă » la femeile tinere. Femeile mai în vîrstă, de la 30—35 de ani, poartă opreg de lînă și înainte și înapoi (fig. 40, 44 și 45).

Merită să fie arătată și ordinea în care femeia îmbracă opregele și se-ncinge cu brăcirea și brîul. Mai întîi așază opregul dindărăt, peste acesta se încinge cu « brășirea » și peste ea cu brîul. Uneori pune și invers:

14. « Zale cu chei »

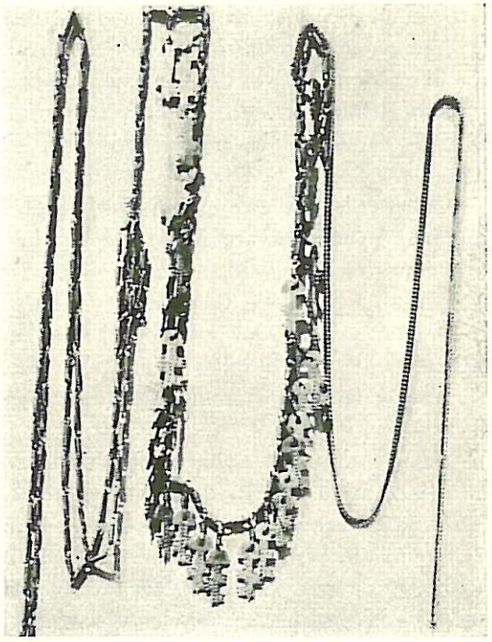

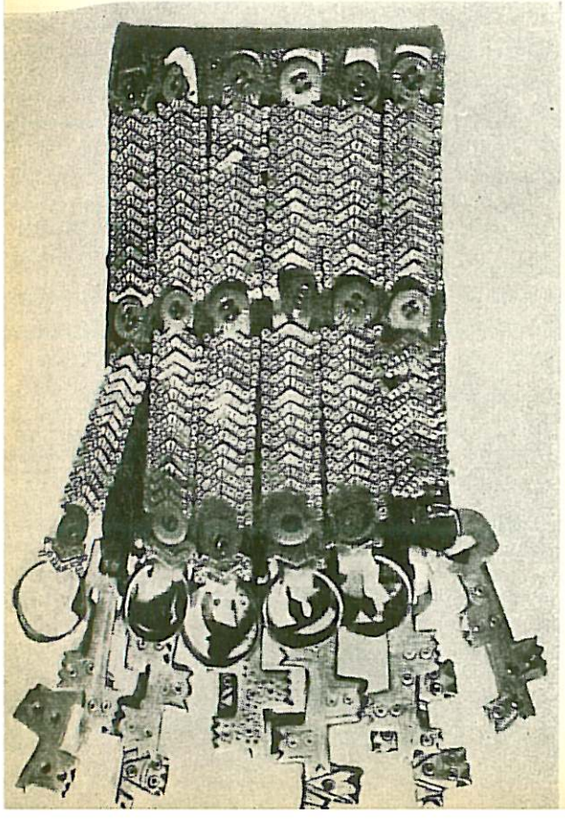

15. Fișii cu «ținte» și «chei» pe o bucată de « plotog »

mai întîi brîul și apoi brăcirea și numai la urmă opregu dinainte sau cătrința. La ocazii sau sărbători peste cătrință, la mijloc, se mai încinge și cu « brășirea cu mărgele » ori cu « balțu » cu « ținte » (fig. 9). Balțul e făcut din fișii înguste de piele pe care se înșiră « ținte » de cositor. Sînt anume meșteri care fac aceste balțuri. Cei mai vestiți sînt din Bunila și Runcul Mare. Acești meșteri fac și cătăramele de balț tot din cositor după tehnica arhaică, turnînd cositor topit în « tipare » săpate în piatră moale (fig. 7 și 8). Pe sub balț se-ncinge și cu « zale » de aramă de care atîrnă « cei » (chei) lătărețe făcute tot din aramă (fig. 14). Altele sînt prinse mai multe laolaltă pe o bucată de « plotog », « piele », ca la joc să se audă « zdronconin » (zdrăngănind) (fig. 15).

Fetele și nevestele tinere mai poartă și alte podoabe. La gît înșiră mai multe rînduri de mărgele cu boabe mari și în culori: roșu, albastru, verde și galben, mărgele străvezii, argintii. Uneori, în locul mărgelelor, poartă tot la gît «lătițari» cu motive geometrice din mărgele mărunte. La piept mai atîrnă încă o « latiță cu colț » numită și « șiptari », la colțuri cu monede mari de argint. Apoi mai atîrnă și o « viță de bani » ori « salba de libre » cu mai multe rînduri de monede mari de argint. Bineînțeles că podoabele acestea le folosește pădureanca numai la prilejuri rare: ospețe și sărbători mai mari (pl. II și III).

Am mai amintit că miresele și nevestele tinere la anumite ocazii poartă — ca piesă de ceremonial — « sumna ». De sărbători, peste cămașă, îmbracă « cojocul cu flori » (fig. 47 și pl. V), un pieptar de blană de oaie crăpat în față și pe de-a-ntregul acoperit cu « flori » ori « pene », motive florale

16. Croiul « colțunilor »

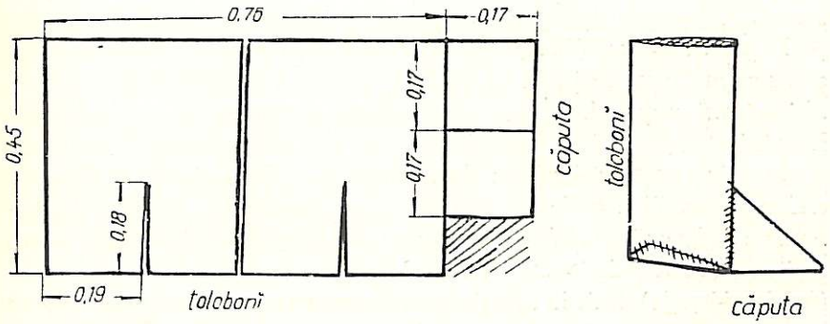

cusute cu mătase, o adevărată capodoperă a măiestriei cojocarului, pe care il cumpără la tîrgurile de la Hunedoara şi Dobra, unde sînt şi cojocarii care le fac.

Acesta e « cojocu » de sărbători. La lucru poartă « cojoc înfundat », adică închis la piept care se-ncheie la subsuori. Acesta e fără « pene », adică fără motive, şi se poartă numai la lucru cînd e vremea mai rece (fig. 37).

Mai demult şi mai rar purtau şi femeile, ca şi bărbaţii azi, în locul cojocului « laibăru » de culoare neagră din pănură de lînă numită « şubi » ori « şioareşi » (cioareci), tivit la margini cu postav şi « bîrnaşi », adică găitane de diferite culori (fig. 40). E de remarcat acest fapt deoarece culoarea aceasta diferă după vîrstă şi localitate. De pildă laibărul femeilor tinere din Cerbăl era tivit în jurul gulerului şi în faţă la piept pe la margini cu postav roşu, apoi cu « cîrnă » (o linie ondulată încîrnită) verde şi roşie din « bîrnaşi ». Bătrînele, de la 40—50 de ani în sus, îl tivesc la guler şi pe la marginile din faţă cu postav negru, bîrnaş vînăt şi o « cîrnă mohorîtă ».

În picioare se încalţă mai întîi cu « colţuni » sau « toloboni » croiţi din pănură de lînă albă (fig. 16), peste care, iarna, ca să nu se murdărească de opincă, mai pun şi o « cîrpă ». Colţunii îi poartă şi iarna şi vara. Peste colţuni se-ncalţă cu « opinşile cu gurgui » ori « gurguni », care, mai demult erau mai înalţi decît un lat de palmă (fig. 30, 35 şi 40). La femeile tinere acest gurgui e împodobit cu o « cică de cure » impletită. Bătrînele poartă opinci simple prinse la gurgui cu « cunie » (cuie). Opincile sînt purtate azi tot mai rar, le-au păstrat abia femeile bătrîne. Cele tinere, « de făloase » ce sînt, poartă ciorapi şi « păpuşi » cumpăraţi la prăvălii (fig. 23, 27, 28, 43 şi 45).

PORTUL BĂRBAŢILOR

Portul bărbătesc e mai puţin diferenţiat — avînd mai multe trăsături comune cu portul regiunilor învecinate şi chiar cu cele mai îndepărtate. El intră mai mult în linia generală a portului popular din celelalte regiuni ale ţării.

În privinţa pălăriei putem deosebi pentru ultima jumătate de veac trei perioade. Pînă pe la sfîrşitul primului război mondial, care a avut o mare influenţă modificatoare asupra portului nostru popular, pădurenii au purtat pălărie cu « veaca » (boruri) răsfrînte în sus şi înaltă (fig. 38, 39 şi 41), încît în adîncitura ei pădureanul îşi ţinea cite o « paclă »

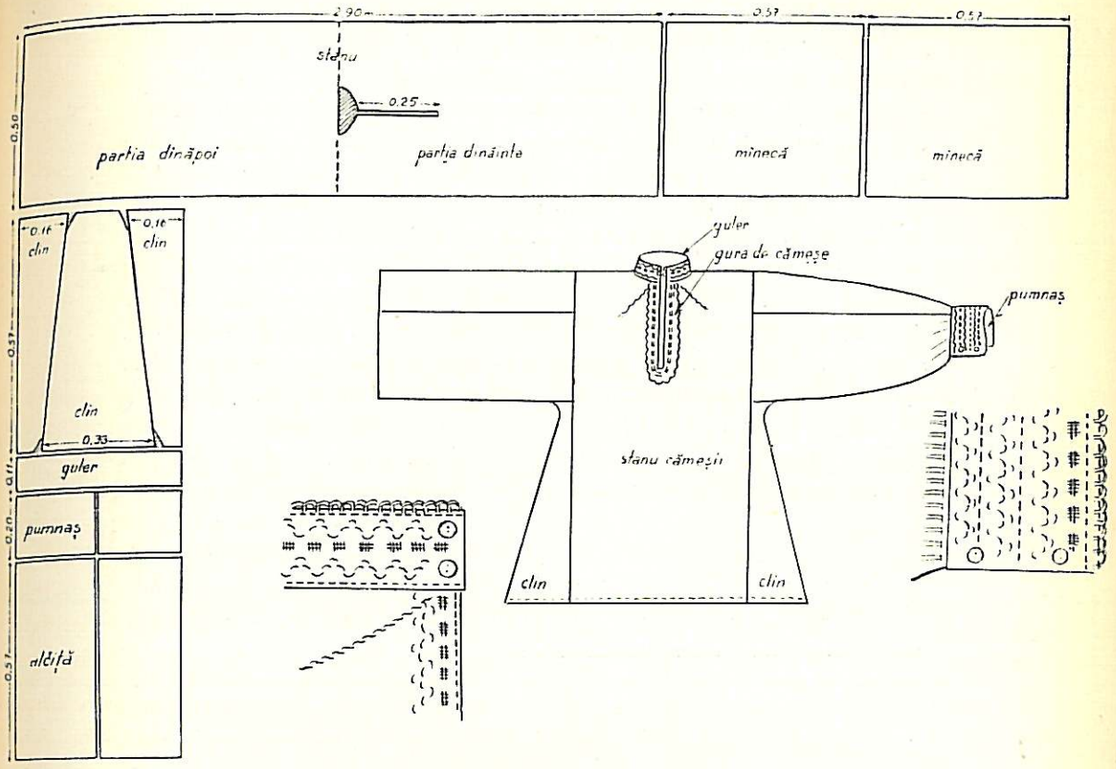

17. *Croiul cămăşii bărbăteşti din Ulm*

de tutun, chibrite, pipa şi alte mărunţişuri. Aceste pălării se confecţionau la Făget şi Lipova. Pălărierii le făceau numai pentru pădureni şi le vindeau la tîrgurile de la Hunedoara şi Dobra. Avînd boruri răsfrînte, ele se deosebeau în vremea aceea de pălăriile purtate în regiunile învecinate. Astfel în Ţara Haţegului erau nişte pălării cu boruri extrem de late, aproape de un lat de palmă. Pălării cu boruri răsfrînte, care pe la sfîrşitul veacului trecut erau la modă, au fost purtate şi în Banat, în Bihor şi în părţile arădene şi chiar în Moldova de nord.

În a doua perioadă, după primul război mondial, pădurenii au început să poarte pălării cu boruri întinse cam de un lat de palmă (fig. 41), ca apoi, în curînd, să le ia locul o altă formă, asemănătoare cu pălăriile

foştilor vînători de munte, ce se poartă şi azi. Ea are mai des culoarea verde, dar se poartă şi negre; la o parte are o « peană » de păr mistreţ (fig. 24 şi 25).

Pe vremuri, cam tot pînă la sfîrşitul primului război mondial, bărbaţii nu-şi prea tundeau părul ci îl lăsau să crească lung, cam pînă sub ureche (fig. 39 şi 41), iar mai demult, cam pînă la sfîrşitul veacului trecut, unii bărbaţi îl împleteau în « cică » (pl. « cişi »). Un informator de 78 de ani din Cerişor ne-a relatat că dînsul, cînd era copil, a văzut un bătrîn fost « gornic împărătesc » (pădurar) care purta două chici, la fiecare ureche una, şi le înnoda sub ceafă cu aţă neagră. De altfel despre portul cu chică la bărbaţi am mai cules informaţii şi de la bătrînii din Ţara Haţegului. Avem reproduceri care ne arată că portul cu chici era răspîndit şi la poporul învecinat maghiar pînă la mijlocul veacului trecut.

Cămăşile bărbăteşti sînt lungi, asemenea celor din regiunile învecinate ca Ţara Haţegului şi Banatul. Şi dacă ele nu au atins lungimea celor din urmă în timpurile mai vechi, lungimea lor obişnuită azi e pînă la genunchi (fig. 39, 41 şi 52).

18. *Croiul cioarecilor din Poeniţa Voinii.*

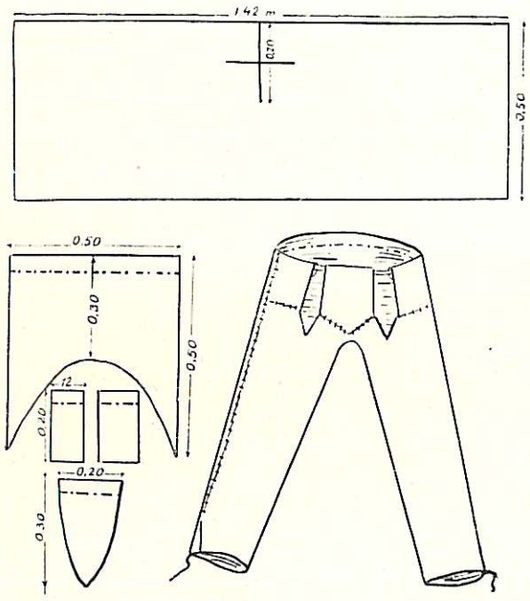

Bătrînii mi-au povestit că, mai demult, cămăşile erau şi mai lungi, pînă la « gîrbovenie », adică pînă la pulpele picioarelor (fig. 17 ne arată croiul unei cămăşi din Ulm). Cămaşa era ţesută — şi mai este pînă azi — din fuior de cînepă. Mai demult era fără « pui », adică fără cusături cu motive. Mîneca are « pumnaşi » (manşete). Despre existenţa unor cămăşi cu mîneci largi nu am putut culege ştiri. Mai în urmă au început să aplice şi pe cămăşile bărbăteşti o cusătură făcută cu aţă albă,

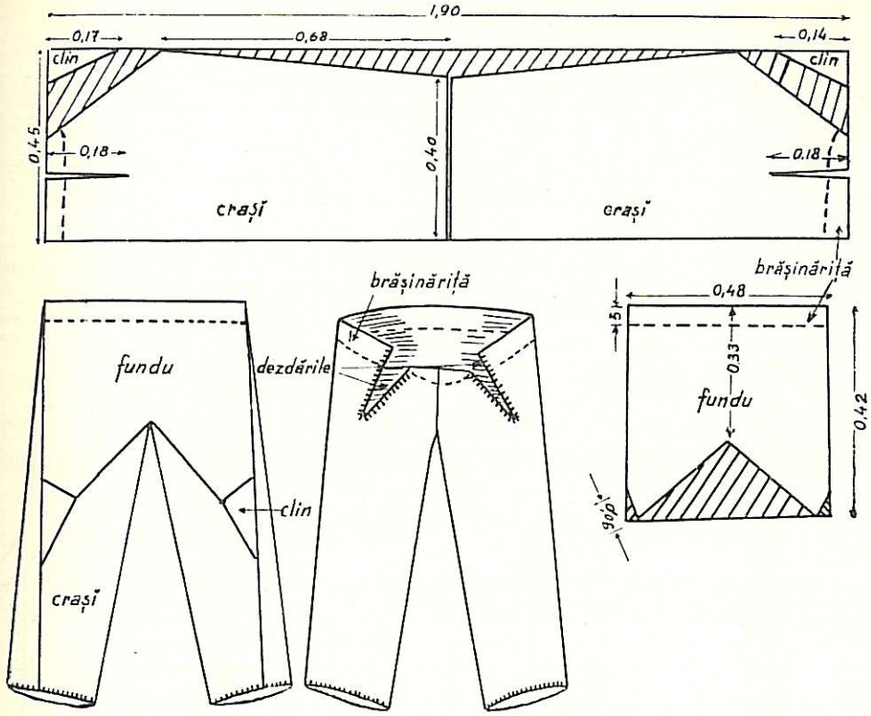

19. *Croiul cioarecilor din Poiana Răchiţelii*

numită « pui », la guler şi la pumnaşi. La guler se leagă cu « ciotori » (sg. « ciotoare ») de aţă.

Peste « izmeana » din pînză de cînepă, iarna şi cînd e rece, poartă « şoareşi » ori « cioarici » de lînă albă numită « şubi », un tip de cioareci răspîndiţi şi în alte părţi ale Ardealului şi Banatului. Se pot distinge două variante, una cu « petişaucă » în faţă (fig. 18) şi a doua fără aceasta (fig. 19). Prima variantă am întîlnit-o la pădurenii băştinaşi, iar a doua la muntenii din Poiana Răchiţelii. Cioarecii au, în partea lor de sus, o « brăşinăriţă » prin care se petrece cureaua. În faţă au două deschizături numite « dezdările », în care iarna, cînd e frig, îşi bagă mîinile. Alte părţi ale croiului sînt « fundu » şi « craşii ».

Peste cămaşă bărbaţii se-ncing cu o « curauă » de piele lată, cumpărată la tîrguri (fig. 38 şi 41) şi confecţionată la Lugoj şi Făget. În despăr-

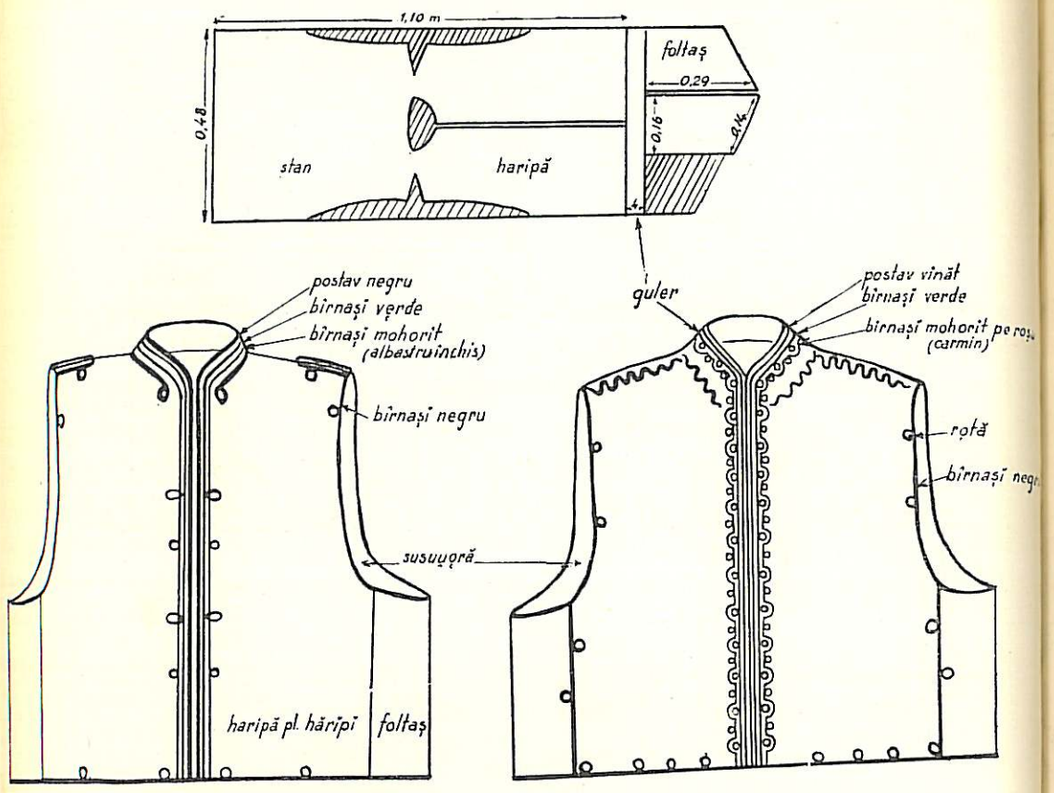

20. *Croiul « laibărului bătrînesc » din Cerbăl*

ţiturile ei îşi păstrează tutunul, luleaua, amnarul cu care scapără scîntei şi documentele trebuincioase la drumuri. E nelipsită şi « căpceaua » din lemn, legată de curea cu o curelușă, din care beau apă cînd sînt la drum şi cuţitul cu teacă, ornamentat cu cositor (fig. 4 şi 6).

Peste cămaşă, spre a-şi acoperi pieptul, vara poartă un « laibăr » fără mîneci, un fel de piep tar croit tot din « şubi », adică pănură de lînă albă. Înainte se purtau şi laibere de culoare închisă (fig. 20, 24, 39, 41). La guler şi pe la margini laibărul e tivit cu postav şi « bîrnaşi » (găitane) în culori, asemenea celor pe care le vom vedea şi la şubă. Coloritul postavului şi al bîrnaşilor diferă după vîrstă şi localitate. În privinţa croiului, dar mai ales a elementelor decorative, putem deosebi trei categorii de laibăre.

Un tip mai simplu şi mai vechi tivit la guler şi la marginile de la piept, la cei tineri cu postav roşu sau vînăt, apoi ornamentat cu un rînd de « bîrnaşi » verde, şi un al doilea rînd de « bîrnaşi » de culoarea « mohorît pe roşu » (cardinal) iar pe la subsuori şi la marginile de jos cu « bîrnaşi » negru. La cei bătrîni marginea de la guler şi piept e tivită cu postav negru şi cu un rînd de « bîrnaşi » verde şi mohorît (albastru închis). Culorile se deosebesc nu numai după vîrstă, dar şi după localitate (fig. 24, 39, 41);

Al doilea tip e mai recent şi e purtat mai des de tineri. Şi acesta are postav şi bîrnaşi pe la guler şi la marginile din faţă, dar cu mai multe rînduri de bîrnaşi în diferite culori şi cu o înfloritură mai bogată. Nota distinctivă îi dă însă aplicarea motivelor florale de la buzunare sau cînd acestea lipsesc motivele ce se aplică în locul lor (fig. 25);

Cel din a treia categorie e numit « laibăr bănăţenesc ». Acesta, cum arată şi numele, este importat de-a dreptul din Banat. El a pătruns în Pădureni numai de vreo 20—30 de ani. Deşi are numai două culori — fondul alb al pănurei de lînă şi elementele decorative negre — este extrem de ornat cu figuri complicate, formînd linii ondulate, spirale şi cerculeţe (fig. 24, 52 şi pl. I).

Înainte de introducerea laibărului bănăţenesc se purta, şi se mai poartă şi azi cînd e mai răcoare, îndeosebi iarna, « cojocul înfundat ». Ca şi

21. *Mănuşi din Lelese.*

cel purtat de femei nu e un cojoc propriu-zis, ci un pieptar din piele de oaie, cu deschizătura la subsuoară. Acesta nu era împodobit cu « flori », adică cu motive, ci făcut din « piei de oi direse » de însişi purtătorii lor. Cojocul lung din piei de oi cu mîneci poartă numai păcurarii la oi.

Iarna poartă şi mănuşi croşetate de lînă (fig. 21).

La lucru bărbaţii poartă « mînecari » de lînă cu mîneci, « crăpat şi înfundat », cusut cu aţă de lînă neagră. E întrebuinţat cînd e frig, cînd dau nutreţ la vite, deoarece e mai uşor de a lucra în el decît în şuba cea lungă.

În picioare poartă, ca şi femeile, « colţuni » de lînă, iar încălţămintea era « opinca » cu « gurgui », « gurgoi » ori « gurgoni ». În privinţa încălţămintei putem distinge trei perioade: mai demult, cam pînă la sfîrşitul veacului trecut, după spusele unui bătrîn de 72 de ani, opincile erau « toampe », adică fără gurgui; apoi, încă pînă în primele decade ale veacului, se purtau « opinşi nedirese » făcute din piele de vită, porc, capră. Acestea aveau şi gurguii înalţi cusuţi cu « curauă ». Iar mai tîrziu, cam de la începutul veacului, au purtat « opinci direse » din piele făcută de tăbăcari şi cumpărată la tîrgurile de la Hunedoara, Ilia şi Dobra. Şi aceste opinci aveau gurgui, însă atît de înalţi ca nicăieri în altă parte (fig. 39 şi 41).

După întîiul război mondial mai ales femeile — după cum dovedesc fotografiile reproduse — au început să părăsească opincile, înlocuindu-le cu bocanci şi pantofi cumpăraţi la oraş (fig. 23, 27, 28, 50, 51 şi 52).

Cînd e frig bărbaţii poartă de asemenea peste laibăr şi cojoc « şubă » de lînă albă, cu « clini » la cele două laturi şi lungi pînă la gîrbovenie (fig. 41 şi 51). Şuba aceasta are un croi asemănător cu aceea purtată în alte regiuni, semănînd mai ales cu cea din Ţara Haţegului. Şuba este croită de femei pricepute, fără ca ele să fie de meserie (fig. 22). O dată ce avea croiul făcut, şuba era cusută de femeile din casă. Părţile croiului sînt: « stanu » cu « aripile » din faţă şi « clinii » de la subsuori numiţi cu un termen unguresc « foltaş »; mîneca avînd la capătul din jos « înduplecătură » (răsfrîntă). Croiul şubii nu s-a schimbat în cursul ultimei jumătăţi de veac.

Decoraţia şubei o formează, ca şi la laibăr, fîşia de postav de la margini, bîrnaşii de la guler şi marginea din faţă şi de la mîneci. Dar la nici o piesă nu sînt atît de evidente deosebirile după localităţi şi mai ales după vîrstă, în ceea ce priveşte numărul şi culorile postavului şi ale birnaşilor, ca la şubă. Cu postav sînt tivite gulerul şi marginile aripei din faţă pînă la mijlocul ei, precum şi cu mai multe rînduri de bîrnaşi, de obicei două, în diferite culori, la fel şi la marginile « înduplecăturii » de la mîneci. În partea de jos a aripei şi a şubei se aplică numai un rînd de bîrnaşi de obicei de culoare albă.

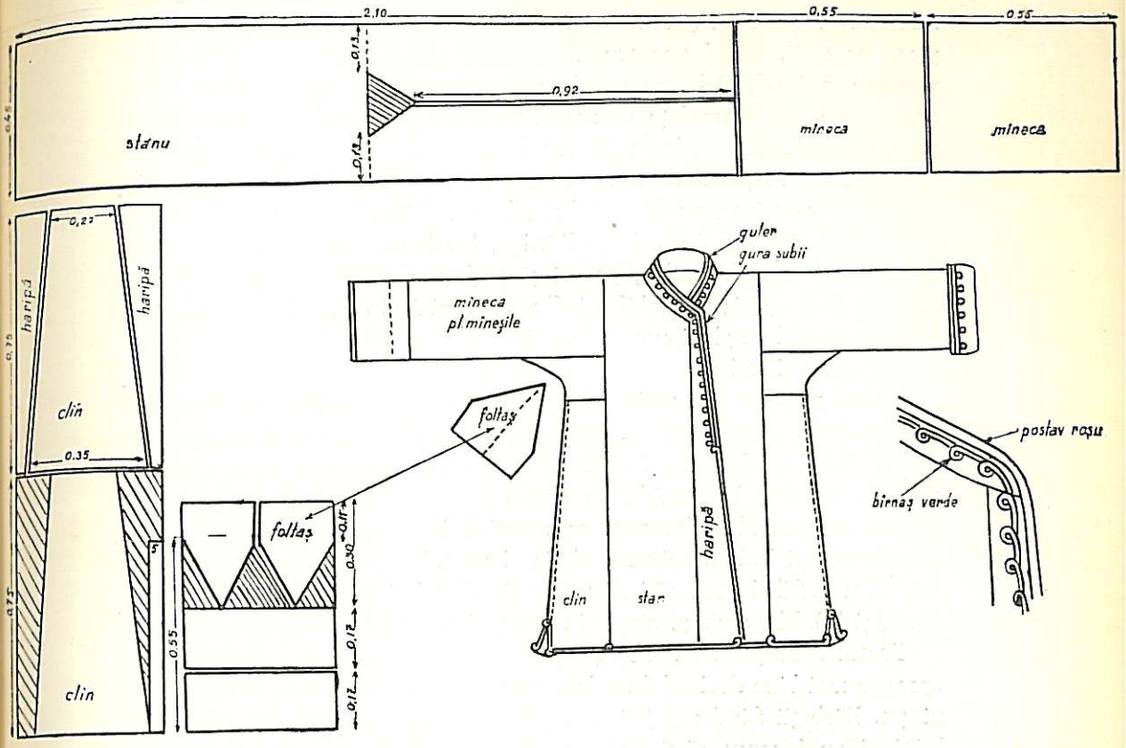

22. *Croiul « şubii » bărbăteşti din Ulm*

Cei tineri poartă şube tivite cu postav roşu în jurul gulerului şi în faţă iar înspre interiorul şubei bîrnaşi verde cu « roate » (cerculeţe). Cei de vîrsta mijlocie poartă şube cu postav vînăt şi bîrnaşi verde, iar cei mai în vîrstă, de la 50 de ani în sus, poartă « şubă bătrînească » cu postav negru « bîrnaşi mohorît şi verde » (Cerbăl). Aceeaşi diferenţiere a ornamentaţiei după vîrstă am întîlnit-o şi în satele de la sud; la cei tineri cu postav roşu la margini şi cu bîrnaşi verde; la cei de vîrstă mijlocie (35—50 de ani) cu postav negru şi verde şi bîrnaşi mohorît; la cei bătrîni numai cu postav negru şi fără bîrnaşi (Goleş). Dar acestea sînt numai cîteva exemple spre ilustrare, variabilitatea acestor elemente decorative fiind mare — după cum a mai fost remarcat — şi după localităţi şi după vîrstă. Nicăieri în portul romînesc, exceptînd Ţara Haţegului, nu am întîlnit atît de pregnant arătate, prin semne exterioare, categoriile de vîrstă ca la pădureni şi aceasta

nu numai la şube dar şi la laibăre. Îmbrăcămintea bărbaţilor mai are şi trei piese accesorii, mai ales pentru drum. Acestea sînt: « straiţa de lînă şi cea de plotog », adică de piele, pe care le cumpără la tîrguri. Ele sînt împodobite cu « şiviţ », mici cerculeţe de aramă perforate. Erau nelipsite de la aceste străiţi « căpcelele » de lemn pentru băut apă. Ele sînt legate de straiţă cu o cureluşă. Drumeţului nu-i lipseşte nici « bîta » vîrtoasă de alun, crestată şi « legată » cu cositor, o artă specific pădurenească de mare măiestrie (fig. 3).

« Bătrînenţii », adică cei din Bătrîna, localitatea cea mai izolată şi mai dinspre vest a Pădurenilor, poartă şi o glugă de lînă cu « şucuri » (ciucuri) pe la margini; probabil o influenţă venită din Ţara Haţegului, unde se poartă astfel de glugi cum a fost şi « şuba înfundată » relatată la portul femeilor din Bătrîna.

Portul popular din regiunea Pădurenilor a fost urmărit de noi timp de aproape jumătate de veac. Acest fapt ne permite să examinăm cu toată obiectivitatea evoluţia lui în această perioadă. În genere putem constata, şi mai ales luînd în considerare marile schimbări ce s-au produs în alte regiuni, că portul pădurenesc se menţine încă destul de bine. Evident că azi nu mai întîlnim tiparul clasic al portului tradiţional aşa cum ni-l arată fotografiile luate încă înainte de primul război mondial (fig. 34, 35, 36, 38, 40 şi 41). El nu mai păstrează în toate elementele sale linia tradiţională.

Portul bărbaţilor, cu excepţia pălăriei şi a încălţămintelor, s-a păstrat aproape mai bine decît al femeilor, dar totodată el este astăzi cel mai ameninţat. Bărbaţii fiind angajaţi la marile exploatări şi uzine, în unele localităţi ei au început să-şi abandoneze portul, înlocuindu-l cu îmbrăcăminte cumpărată de la oraş.

Portul femeiesc în schimb a suferit modificări mai însemnate. Linia zveltă, clasică a portului tradiţional femeiesc nu mai e păstrată (fig. 34, 35). Motivele geometrice au început a fi înlocuite cu cele florale. E interesant faptul că pe tabla mînecii cămăşii femeieşti se mai păstrează cadrul geometric, aplicînd însă în mijlocul lui elemente florale. Totuşi femeile sînt mai stăruitoare în tradiţie şi astfel portul femeiesc va supravieţui celui bărbătesc.

Portul bărbătesc a primit influenţe dinspre Banat şi Ţara Haţegului, împrumutînd chiar piese noi cum este laibărul din Banat, gluga şi şuba înfundată din Ţara Haţegului. La fel şi tabla mînecilor de la cămăşile femeieşti par a se fi dezvoltat sub influenţa portului din Banat şi Ţara Haţegului, dar numai ca formă şi mărime, motivele şi cromatica fiind creaţii specific pădureneşti cu totul diferenţiate. Tot o influenţă din Banat a putut fi şi pălăria cu borul răsfrînt al bărbaţilor importată de-a dreptul

de pălărierii din Banat (Lipova). De asemenea şi pieptarul înflorit al femeilor pare să se fi format în regiunea de contact între Pădureni şi Banat, ele fiind produsul cojocarilor de la Marga, Dobra şi Ilia.

Cu toate că regiunea Pădurenilor este mai izolată dinspre Banat, de care o separă zidul de munţi şi perdeaua de păduri, totuşi portul pădurenesc din partea aceasta a suferit cele mai multe influenţe, dovedind că şi în domeniul influenţelor culturale e valabilă o lege a meteorologiei, aceea a presiunii maxime care trimite curenţii spre regiunile de presiune minimă. Banatul avînd o cultură populară mult mai evoluată, mai ales în privinţa portului, reprezintă un asemenea centru de presiune faţă de cultura mai puţin evoluată a Pădurenilor. Acelaşi fenomen a fost constatat de autor şi cu privire la influenţele Banatului exercitate asupra culturii populare din Ţara Haţegului.

Aceste influenţe sînt însă cu totul reduse şi nu au putut modifica în structura sa de bază portul pădurenesc, care a rămas profund diferenţiat şi şi-a păstrat specificul şi individualitatea sa atît de distinctă, datorită în mare parte influenţei mediului şi îndeosebi izolării de veacuri a acestei regiuni. În acest port linia, conturul, motivele, culorile, toate sînt puternic accentuate ca şi peisajul platformei brăzdate de văi adînci, ca şi contrastele dintre culmile netede şi însorite şi văile înguste, împădurite. Totul e puternic accentuat asemenea trăsăturilor marcante ale rasei dinarice căreia îi aparţine marea majoritate a populaţiei. Toate liniile sînt puternic conturate ca însăşi viaţa aspră a pădurenilor, care au cucerit pădurile, înălţimile şi adîncimile pămîntului.

Aici totul este armonizat: aceleaşi acorduri, acelaşi stil în natură şi artă populară, linia şi culorile fiind adoptate mediului şi rasei. Astfel ni se înfăţişează regiunea Pădurenilor oferindu-ne într-un cadru puternic reliefat o imagine plină de contraste, de umbre şi lumini.

Deşi cum am mai remarcat, nicăieri în ţară nu se întîlneşte ceva asemănător cu portul pădurenilor, totuşi, dincolo de Dunăre, în Bulgaria, unde între Vidin şi Timoc se află o altă regiune a Pădurenilor şi mai ales în regiunea de şes din nordul Dunării, în regiunea Vidinului şi a Nicopolei, pe la sfîrşitul veacului trecut, s-a păstrat un port asemănător. Iar în regiunile muntoase ale Bulgariei se poartă şi « colţunii » cu aceeaşi denumire. Şi dacă adăugăm la acestea, că tot în regiunile muntoase ale Bulgariei se foloseşte la stînă un răboj aproape identic cu cel al pădurenilor şi cu o terminologie pastorală mult asemănătoare cu a noastră, vedem că viitoarele cercetări comparate pot deschide largi perspective nu numai pentru originea portului dar şi a poporului romînesc.

23. *Grup de femei și bărbați din Runcu Mare, ducînd «cinste» la ospăț*

24. «*Gazda*» *miresei primește pe rudele mirelui*

25. *Mireasă și mire din Plop*

26. *Nevastă cu copil în leagăn pe cîmp. Bunila*

27. *În drum spre biserică pentru a boteza copilul. Muncelu Mic*

28. *Neveste tinere cu fetițe. Muncelu Mic*

29. *Femei din Ruda in costum de lucru*

30. *Femei din Bunila cosind*

31. *Fată din Alun cosind*

32. *Nevastă tînără din Alun cosind*

33. *Pădureancă la Seceriş. Bunila*

34. *Nevastă tînără din Lelese*

35. *Fată din Lelese*

36. *Nevastă cu copil din Lelese*

37. *Fată din Alun la culesul cinepii*

38. *Pereche de bătrîni din Lelese*

39. *Cimpoier din Cerbăl*

40. *Port femeiesc din Cerbăl*

41. *Port bărbătesc din Cerbăl*

42. *Fată mare din Alun*

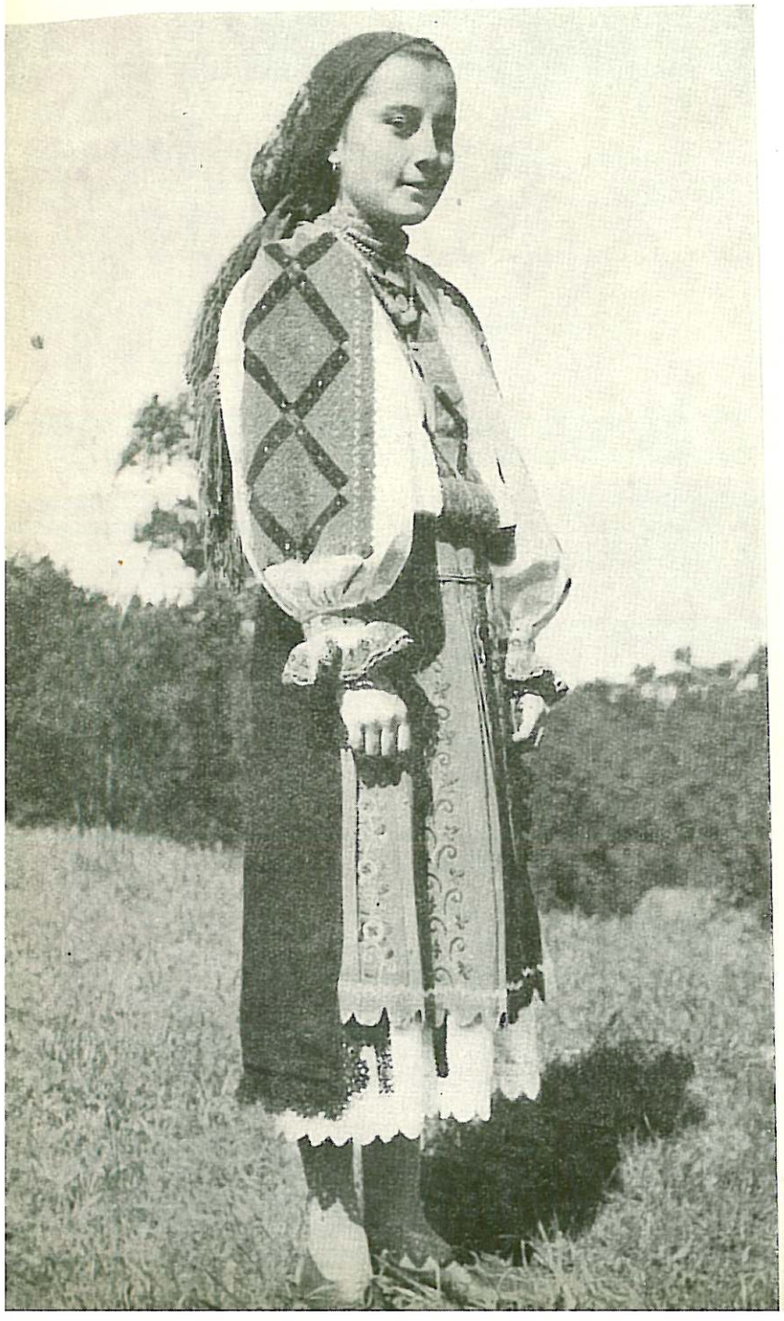

1. Bărbați din Vadu Dobrii și Sohodol

II. Două fete și o nevastă din Lelese

III. O nevastă cu «ceapsă» şi cu «cîrpă» şi o altă nevastă între două fete. Lelese

IV. Neveste în port de sărbătoare. Lelese

43. *Neveste tinere din Alun în costume de sărbătoare*

44. *Trei femei din Poeniţa Voinii în port de sărbătoare*

45. *Grup de femei din Alun în port de sărbătoare*

46. *Femeie în vîrstă din Plop*

V. *Un grup de femei și bărbați din Lelese în port de sărbătoare*

47. *Trei femei din Poenița Voinii cu «cojoace»*

48. Scenă de duminică pe o uliță din Alun

49. Scenă de duminică în fața casei la Cerbăl

50. *Femeie în vîrstă din Bunila*

51. *Bărbaţi din Bunila în «şube»*

52. *Port bărbătesc cu «laibăr bănăţănesc». Poeniţa Voinii*

BIBLIOGRAFIE

G. Téglas, A hunyadmegyei Erdőhátság (Pădurien). Földrajzi Közlemények, VII (1879), p. 249—271.

Silvestru Moldovan, Ţara noastră. Descriere poporală a Ardealului. Bul. Soc. de Geografie, Bucureşti, XV (1894) Trim. I şi II p. 95—174.

S. Moldovan, Ţara nóstră. Descrierea părţilor Ardélului dela Mureş spre méḑă-zi şi Valea Murĕşului. Sibiu. 1894. XIV+446 p.

T. Papahagi, Images d'Ethnographie Roumaine (Dacoroumaine et Aroumaine), Bucureşti, 1928. vol. I, p. 24, 25, 27, 35, 36; vol. II, p. 11, 15, 19, 33, 35, 37.

J. Popovici, Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat, Halle, 1905.

J. Szabó, Hunyadmegye, Erdöhátvidéke. Extras din « Hunyadmegyei Tört. es Rég. Társulat Évkönyve, XIX (1909), 12 p.

S. Beluleszkó, Erdőhátsági oláh ruhaékszerek. A Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Osztályának Értesitöje, XI (1910), 98—102.

R. Vuia, Flechterei mit Stäbchen bei den Rumänen in « Zeitschrieft für Ethnologie », Berlin, 1914, Heft 6 p. 824—828.

R. Vuia, Ţara Haţegului şi regiunea Pădurenilor. Extras din « Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj », II (1926). 135 p. XV pl.

R. Vuia, Aşezările, casa şi portul ţăranului romîn din Ardeal şi Banat, în Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1928, Bucureşti, 1929, p. 603—612 cu XXX pl.

Fl. Stănculescu, Ad. Gheorghiu, P. Petrescu, P. Stahl, Arhitectura populară romînească. Regiunea Hunedoara. 1956. 120 p. 228 fig.

GLOSAR

Alciță, altiță, paltiță — Motivele înguste de pe mîneca cămășii femeiești, paralele cu « rîndurile » unde se-mbină pînza spre a acoperi cusătura. Cf. sîrb. latica (Scriban).

Andrea — Ac mai mare, lat și încovoiat de metal (aramă), cu ajutorul căruia femeile își cos « ticile » pe « conci ».

Aripa șubii, pl. aripi — Partea dinainte din croiul « laibărului » și a « șubii ». Et. probabil de la lat. ala cu un sufix ca în cuvîntul a-nfiripa (Tiktin).

Balț — O cingătoare din fîșii de piele de capră, pe care se înșiră « ținte » de cositor. Aceste fîșii sînt prinse pe o altă piele mai lată (4—5 cm), avînd la un capăt o cataramă turnată tot din cositor. Balțul este purtat de fetele mari și nevestele tinere la nunți și cu prilejul marilor sărbători. Et. lat. balteatus, încins cu un balț = vărgat, cf. bălțat = pestriț, cu pete albe (Șăineanu).

Bîrnaș, bîrnași — Găitane de diferite culori cu care se decorează marginile « laibărului » și ale « șubi ». Et. bîrnaciu = brun din adj. braun, de pildă ochi bîrnaci, din ung. barna (Tiktin).

Brățare — Partea de jos a mînecii la cămașa femeiască unde se îngustează formînd « crețuri », pe care se coasă « gulerul » mînecii.

Brățînăriță — Partea de sus îndoită și cusută a cioarecilor prin care se petrece cureaua, v. « brățire » = brăcire, dim. din brăcinar.

Brățire, breșire — Cingătoare de lînă țesută la război cu care femeile se încing peste brîu. « Brățirea » e lungă de trei-patru « cuprinse », adică se poate încinge cu ea de trei-patru ori. « Brățire » este și ața « opregului » cu care se leagă. Et. de la lat. brac = pantaloni (Tiktin), lat. pop. bracile (Scriban).

Brîu — O cingătoare mai lată decît « brățirea » cu care se-ncinge femeia după ce a luat cele două oprege peste poalele cămășii. Brîul și « brățirea » sînt țesute la război în patru ițe și în loc de « brigle » (vătale) și spată sînt bătute cu un fel de cuțit din lemn, numit « bătători ». « Brîu » e și cureaua mai lată purtată de bărbați. Et. de la vechea sl. bis. brunja = cuirasă (Tiktin).

Budiana, pl. budienele.—Unul dintre motivele cele mai favorizate pe « rîndurile » mînecii cămășii femeiești. Un romb, liniile căruia se întretaie la capete fiind încadrat în linioare. Este cunoscutul

motiv răspîndit și în alte părți pe țesături. Budiana e și nume de floare și numele unei zîne.

Cauc, pl. caucuri — Lingură mare de lemn ori de metal cu care se scoate apă ori făină dintr-un vas. Et. lat. caucus = cupă (Scriban).

Căiță — Căciulă de blană de miel purtată iarna de bărbați. Et. sîrb. kaica (Șăineanu).

Cămașă, cămeșe, cămieșe, cimeșe, pl. cămeși, cămieși — La femeilor și cămașa bărbaților din « pînză di-a supțire » sau pentru lucru din « pînză di-a groasă » ambele lungi, cea bărbătească pînă în jos de genunchi, iar cea femeiască pînă din jos de glezne. Părțile cămășii femeiești: partea de la brîu în sus: « ciupeag », « șupeji », de la briu în jos: « puale » (fon. pǫle, pụǫle, pǫlă). Et. din lat. vulg. camisia (Tiktin).

Căpută, căputoare — Partea « tolobonilor » de lînă ce îmbracă partea dinainte a piciorului.

Căpșe, căpșaua, pl. căpșele (lit. căpcea, chepcea, pl. căpcele) — Căuș săpat din lemn de nuc, prun ori frasin cu « cuadă », ureche, impodobit cu multe figuri geometrice și florale. E purtată de bărbați la drum, legată de « străiț », ca să bea apă din izvoare și fîntini. Et. din turc. kepče, pers. kefče = polonic, chipceag, de unde și ngr. kepsé și bg. kebče (Scriban).

Cătrință, pl. cătrinț — Piesă de port purtată de fete și neveste în față peste poale. E făcută din materiale cumpărate din prăvălii. În partea ei de jos e ornamentată cu « sîrmă », panglică argintată, « cîrnă », și e tivită cu « șiptă ». Et. slav. cf. katan în pol. și katrinca în ung. (Tiktin).

Ceapsă, șaptă, pl. cepse, șepțe — Boneta femeilor, cu un corn la ceafă, cusută cu mîna din lînă neagră și la marginea ei cu « ciptă » (pl. « șipce ») din ață albă. Et. din vsl. čepici, cf. și ung. csapsza (Scriban).

Ceie (lit. cheie) — Cusătură « unde două pînze le coasă laolaltă » mai ales la poalele cămășii femeiești. Et. lat. clavis.

Cică, tică, pl. tici, cișI (fon. t'ică, t'iči, t'iși) — Femeia își împletește părul în două « tișI », fiecare « tică » împletită din trei « viță ». Acum mai bine de jumătate de veac și bărbații își împleteau părul în două « cișI ». Et. din vsl. kyka, bg. sîrb. kika (Scriban).

Ciptă, șiptă, șipcă, pl. șipte, șipce — Dantelă cusută cu acul, de obicei din ață albă, dar și din arnici colorat. De obicei se aplică la « ceapsă ». Et. ung. csipke.

Cioareci, șioareși — Pantaloni bărbătești din pănură albă purtați mai ales iarna. Părțile: « brășinăriță », « fundu », « crașii », « dezdările » și « petișauca » din față, între cele două « dezdări », în care își bagă iarna mîinile. Et. necunoscută, poate e în legătură cu « cior, picior » (Tiktin).

Cișcineu, chischineu, pl. cișcinee, chischinee (fon. čišči'n'eŭ, kiskin'eŭ, pl. čišči'n'ee, kiskin'ee) — Năframă înflorată în culori purtată de fetele mari, cumpărată din prăvălie. În timpul din urmă, și mai ales vara, e purtată și de femei mai tinere. Et. ung. keszkenő.

Citușe — Cusătura unde se îmbină bucățile de la poalele cămășii femeiești. « Citușe pe poale ». « Unde să-mbină pînza, punem citușa, să nu să vadă cusătura ».

Ciupag, șiupag, șupeji — Partea de la brîu în sus a cămășii femeiești. Et. sl. bis. cipagu = pectorale (Tiktin).

Cîrligele — Motiv de cusătură format dintr-un romb încadrat cu cîrlige pe « rindurile » cămășii femeiești.

Cîrnă, cîrnel — Motiv ondulat în linie cîrnă, « bîrnași cusuți cîrnel » pe laibere, șubi și cătrințe. Et. vsl. krŭnŭ, cu nasu ori cu urechile tăiate (Scriban).

Cîrpă — Învelitoare de « jolj », pînză subțire lungă de 2,5 m, cu care femeile își acoperă capul petrecînd un capăt al « cîrpei » pe sub bărbie ca și broboada. Et. vsl. krŭpa, cf. blg. kŭrpa (Scriban).

Clin, pl. clini — Petic de pănură aplicat la subsuoara laibărului și a șubii. Et. slv. klinu (Tiktin).

Cojoc, pl. cojoace — Sînt două variante: « cojoc crepat », care se descheie în față la mijloc, purtat de femei, e înflorat și cusut cu mătase. Cel înfundat, care se descheie la subsuoară, e fără flori și e purtat mai mult de bărbați și mai rar de femei la lucru. Cojocul e un pieptar de blană de oaie. Sînt și cojoace lungi și cu mineci, dar acestea sînt purtate mai ales de păcurari. Et. din vsl. kožuhŭ, din koža, piele, în srb. blg. rut. kožuh, de unde și în ung. kozsok și ngr. kozóka (Scriban).

Colțuni ori toloboni — Încălțăminte de pănură de lînă albă purtată de femei și de bărbați. Are două părți: în partea de sus, un fel de tureac, și în partea dinainte « căputa » ori « căputoarea », care acopere partea de jos a piciorului. Et. din ngr. kaltsúni și kartsúni iar aceștia din it. calzoni, pantaloni (Scriban).

Conș, conși — Pieptănătura femeii după ce s-a măritat. Rotița de sîrmă de care atîrnă trei ațe, numite « cosîtoare», cu ajutorul cărora leagă « tișile » după ceafă să facă din ele « conș ». « Conșu-i părul și on drot ». Et. orig. slv. cf. srb. konc'a, ceh. kont și ung. konty (Tiktin).

Coșiie, pl. coșiile — Motiv de cusătură pe rîndurile mînecii la cămașa femeiască, cusut cu arnici roșu în fîșii lungi verticale în formă de zig-zag cu colțuri. Este motivul preferat de fetele mari, mirese și nevestele tinere. Et. de la ung. kocsi = cocie = trăsură.

Coșoit — Tehnică la cusătură cînd un motiv este umplut cu mici cerculețe, găurele tăiate din pînză.

Crețe, crețuri — Încrețiturile de sub gulerul cămășii și la gulerul mînecii. Et. cp. cu lat. crispus. Din rom. vine în srb. krecav (Scriban).

Cuardă, pl. corz — Coardele ce se întretaie diagonal la motivul « roata mare » de pe mîneca cămășilor femeiești. Et. lat. chorda din vgr. horde; it. prt. corda, fr. corde, sp. cuerda, ngr. din it. corda, vsl. koruda, srb. blg. rus. korda, alb. kordă, ung. kard (Scriban).

Cure, pl. curele, art. curaua — Curelele cu care se leagă la opinci și la izmene sub genunchi. Cureaua mai lată cu care se-ncing bărbații peste cămașă la mijloc. Et. din lat. corrigia, curea de la încălțăminte; it. coreggia, fr. courroie, sp. correa, prt. coreia (Scriban).

Curm — Podoabă făcută din arnici la capăt cu « șocoț » de mătasă. Curmul e purtat de fete la capătul chicii. Et. lat. cormus din vgr. kormos, kormazo, curm (Scriban).

Dezdările — Cele două deschizături, în formă de buzunare, în partea de sus a cioarecilor, în care iarna, cînd e frig, își bagă mîinile.

Fodor, pl. fodori — Partea mai largă, de la guler în jos, a mînecii cămăşii femeieşti. Et. ung. fodor.

Foi, « foaia cămeşi » — Partea de sus a cămăşii femeieşti numită şi ciupeag, precum şi părţile din croiul cămăşii din care se coase această parte a cămăşii femeieşti. Et. lat. folia, folium.

Foltaş — Bucată de pănură de lînă numită şi « clin » aplicată la subsuoara şubei. Et. ung. foltás.

Gîrbovenie — Pulpele picioarelor, d. p. « mai de mult cămeşile erau lungi pînă la gîrbovenie ». Et. vsl. grubavu = ghebos (Scriban).

Gogiştile — Motiv cusut cu arnici pe rîndurile mînecii de la cămaşa femeilor în formă de svastică.

Guler — Gulerul de la grumaz ca parte a cămăşii bărbăteşti şi femeieşti şi « gulerul » de la mîneca cămăşii femeieşti între creţuri şi fodori. Et. ung. gallér, srb. koler din it. collare, care e lat. collare, zgardă, din collum, gît (Scriban).

Gura cămăşii — Deschizătura cămăşii la piept.

Gurgui, gurguni — Vîrful ridicat al opincilor. Et. rudă cu gurlui, cucui şi cu lat. gurges, apă adîncă, gurgulio, gîtlej (Scriban).

Jolj — Pînză subţire cumpărată din prăvălie. Et. ung. gyolcs.

Laibăr, pl. laibere — Pieptar ori vestă din pănură de lînă albă ornamentat la guler, piept şi mîneci cu postav şi « bîrnaş » (găitan) în diferite culori şi figuri. E purtat mai ales de bărbaţii mai tineri pînă la 40 de ani, mai rar de femei. Et. din săsescul Leibel, dim. din Leib, cmp. ung. laibi.

Latiţă, lătiţari — Salbă din mărgele mărunte şi colorate cusute laolaltă ca o dantelă cu colţuri, purtată de fete şi femei la gît. I se mai zice şi « şiptari ».

Mărjele — Podoabă din boabe mari de « crişţari » (cristal în culori vii), purtată de fete şi neveste tinere la gît. Et. lat. margella = corai (Tiktin).

Mătăuz — Un mănunchi de flori uscate, de obicei busuioc sau ramuri subţiri legate laolaltă. Mătăuzul îl înmoaie mireasa în ciubărul cu apă şi « împreorează », stropeşte oaspeţii la nuntă. La stînă, cu « mătăuzul » se amestecă laptele în căldare. Et. rus. motovĕáz fir, legătură, din mot, motók = fuior, fascicul şi vĕazáti, a lega; rut. mótuz, pol. motovaz, lanţu de la vîrtelniţă, ceh. motous, motovous, parte din fuior (Scriban).

Minecari — Un fel de haină scurtă şi cu mîneci de lînă neagră. E întrebuinţată de bărbaţi la lucru, mai ales iarna cînd dau « nutreţ » la vite.

Opreg, pl. oprege — Piesă din portul femeilor purtată peste poală, în faţă şi în dos, ţesută din lînă şi vopsită în negru cu zeamă de coajă de anin. Et. din vsl. prenšti = întinde, cf. srb. opreg (Tiktin)

Piană, pl. pene — Motiv de cusătură: « pui » şi « pęń'e ». De pildă: « pui peste cot », « pene pe fodori ». Et. lat. penna = pană.

Pizar, pl. pizari — Motiv de cusătură ca un *S* mare tipărit şi încîrligat. Et. slv. pisati = a scrie, pisar cel care scrie; cf. pol. pisarz, rus. pisorj (Tiktin).

Poală, pl. poale — Partea de jos a cămăşii femeieşti. Părţile croiului: « latu din spate », « latu dinainte » şi cei doi « clini » tăiaţi din al treilea « lat de poale ». Et. vsl. pola = jumătate, margine; cf. pola, poală de haină; srb. pola, jumătate, poală; rut. rus. pola, poală (Scriban).

Proboadă — Pînză de « jolj » ori de pînză mai groasă cu « pui » şi « ciptă » la capete, lungă de 2,5 m cu care femeile se îmbrobodesc la cap. Et. slv. rus şi malorus: probuda = a se deşteptа. Năframă cu ce se leagă la cap dimineaţa cînd s-a deşteptat (Tiktin). Cf. şi blg. podbradka şi podbradia, din pod, pe dedesupt şi brada, barbă (Scriban).

Primură, pl. primuri — Panglică, d. p. « primură la marginea laibărului ». Et. lat. primula, dim. din primus.

Pui — Motivele cusute pe diferitele piese de port, d. p. « pui pă poală », « pui păstă cot ». Et. lat. pullus, pulleus.

Pumnaşi, pl. pumnaşi — Manşeta de la mîneca cămăşii bărbăteşti. Et. diminutiv de la pumn, din lat. pugnus.

Rînduri — Cusătură lată cu motive de-a lungul mînecii la cămaşa femeiască, d. p. « rînduri pe mînec ». Rîndurile sînt formate din mai multe fîşii verticale numite « şir », de aici probabil şi numirea de « rînduri ». Et. vsl. rendu = rînd, rus. read, ung. rend (Tiktin).

Roata mare — Unul dintre cele mai răspîndite motive de cusătură de pe mîneca cămăşii femeieşti. E formată din « corzi » care se întretaie diagonal pe rîndurile mînecii încadrînd romburi umplute cu meandre în colţuri, ori cu « budiane », « pizari », sau mai recent cu motive florale.

Stan — Partea principală din croiul unei şubi ce acopere spatele şi uneori şi partea dinainte a corpului, croită din o singură bucată, tăind, la mijlocul ei, locul pentru grumaz. De pildă: « stanu din circă ». Et. orig. slv., cf. stan în srb., pol., şi stanu în cea blg. şi rusă (Tiktin).

Strîmbele — Motiv de cusătură în arnici pe mîneca cămăşilor femeieşti de lucru, sau a femeilor mai în vîrstă, în formă de şiruri verticale în zig-zag cu colţuri, aplicate mai des la marginea rîndurilor. Et. lat. pop. strambus, cl. strabus = şpanchi, din vgr. strabos, sub influenţa lui skambos, strîmb (Scriban).

Sumna — Rochie de ceremonie de culoare albastru închis făcută din material cumpărat şi ornamentată pe la poale jur-împrejur cu panglici de argint. E purtată numai de nevestele tinere la nedei, nunţi şi marile sărbători. Şi în Oltenia « suhnă » e un opreg de stofă cumpărată, pe cînd opregu, ca şi aici, e de lînă ţesută în casă. În Maramureş e întrebuinţat termenul « sugnă ». La sîrbi şi ruteni sukno e postav; la sîrbi suknja e fustă; iar la ruteni suknea, haină (Scriban). La unguri szoknya e o fustă.

Şiptari — Podoabă făcută din mărgele mărunte şi colorate ca o dantelă. E purtată de fete şi nevestele tinere la gît. I se mai zice şi « lătiţari ». Et. din « şiptă » cu sufixul -ari, iar acesta din ung. csipke = dantelă.

Şinor — Găitanele cu care se decorează laibăru şi şuba pe la guler, piept şi mîneci. De la ung. zsinor.

Şinor, şnur, şinoreşte, şnureşte — Termeni ce privesc tehnica cusăturii. Cînd coasă « şinoreşte » ori « şnureşte », femeia ţine cusătura în mîna stîngă pe degetul arătător. Mai întîi face « şinoru ăl lung » ori « aţa lungă », petrecînd acu şi aţa peste mai multe fire ale pînzei de la stînga la dreapta. Apoi coase îndărăt de la dreapta la stînga « şinoru ăl mic », tot peste două

fire şi de-a curmezişul peste « şinoru ăl lung » făcînd « pui ». Et. orig. germ. Schnur; cf. şi ung. zsinor.

Şocoţ, ciocoţ — Partea mai lată ovală de la curm, ornamentată cu oglinzi, mărgele şi fire de mătase şi arnici. Et. ung. csokor, cf. rom. ciucur, ciucure.

Şubă, pl. şubi — Mantauă lungă din pănură de lînă albă purtată iarna de bărbaţi şi femei. Pe la margini, la guler, piept şi mîneci e ornamentată cu postav şi cu « bîrnaş » în diferite culori. Părţile croiului şubii: « guleru », « aripa » (pl. « ăripi »), partea dinainte, « stanu din circă », partea din spate, « clinu » pl. « clini » de sub mînecă între stan şi aripă, « foltaş », bucata de sub mînecă la subsuori numită şi « clin », « mîneca » (pl. «mînecile»). Et. din mgerm. Schûbe, rochie de ceremonie, bav. Schauben, manta bărbătească de ceremonie; srb., ung., rut., rus., šuba, şubă, blană; pol. szuba (Scriban).

Ţintă, pl. ţince, ţinte — Figuri mărunte şi perforate de cositor turnate într-un tipar de piatră moale înşirate pe o fîşie îngustă şi lungă de piele de capră. Se aplică pe o curea mai lată spre a face « balţul », cu care se-ncing fetele şi nevestele cu prilejul marilor sărbători şi nunţi. Et. vsl. centa, ban, din got. kintus, iar acesta din lat. centum sau quintus (Scriban).

Viaca, veaca, văcălie — Partea de jos a mînecii cămăşii femeieşti, d. p. « viaca şîţi », dar şi cercul sitei şi marginea, borul pălăriei. Et. din vsl. vieko, pleoapă, capac; rus. vieko, coşuleţ, pleoapă, de unde şi ung. véka, măsură, baniţă, polonic (Scriban).

Viţă — Un mănunchi de păr (cînd femeia îşi împleteşte părul), d. p. « fiecare tică e din tri viţă ». Salba de bani ce poartă fetele şi femeile la gît e « viţă de bani ». Et. din lat. vitea.

Zale — Zale de aramă cu care se-ncing nevestele tinere şi de care atîrnă figuri de aramă în formă de chei, care la joc zornăie. Et. din mlat. zaba, platoşă (Scriban).

LISTA ILUSTRAŢIILOR

În text

1. Poeniţa Voinii. Sat de culme. 1955.
2. Bunila văzută dinspre Alun. 1955.
3. Bite crestate şi legate cu cositor din Bunila şi Alun.
4. Cuţite cu teacă legate cu cositor din Lelese şi Muncelu Mare.
5. Ciocane de aramă purtate la ospeţe.
6. « Căpşele » pentru băut apă.
7. Tipar pentru cataramă la « balţ » din Bunila.
8. Tipar pentru « ţintele » de la « balţ » din Bunila.
9. « Balţ » din Bunila.
10. « Curm » din arnici (lînă coloratã) purtat de fete la capătul chicii.
11. Cum se face « conciu » pădurencelor. Cerbăl.
12. Croiul cămăşii femeieşti din Cerbăl.
13. Motivele ornamentale de bază ale cămăşilor femeieşti: *a*=«steaua», *b* şi *c*=«pizar», *d*=«tri», *e*=«spicul griului», *f*=«pup», *g*=«heli cu patru ochi», *h*=«heli cu patru ochi şi cu cîrlige», *i*=«budiana».
14. « Zale cu chei » din Cerbăl.
15. Fişii cu «ţinte» şi « chei » pe o bucată de « plotog ».
16. Croiul « colţunilor » sau al « tolobonilor ».
17. Croiul cămăşii bărbăteşti din Ulm.
18. Croiul cioarecilor din Poeniţa Voinii.
19. Croiul cioarecilor din Poiana Răchiţelii.
20. Croiul « laibărului bătrînesc » din Cerbăl.
21. Mănuşi din Lelese.
22. Croiul « şubii » bărbăteşti din Ulm.

În afara textului

23. Grup de femei și bărbați din Runcu Mare, ducînd « cinstea » la un ospăț. 1954.
24. « Gazda » miresei primește pe rudele mirelui. Runcu Mare. 1954.
25. Mireasă și mire din Plop. 1955.
26. Nevastă cu copil în leagăn pe cîmp. Bunila. 1955.
27. În drum spre biserică pentru a boteza copilul. Muncelu Mic. 1954.
28. Neveste tinere cu fetițe. Muncelu Mic. 1954.
29. Femei din Ruda în costum de lucru torcînd și cosînd. 1955.
30. Femei din Bunila cosînd « rîndurile » pentru mîneca unei cămăși. 1955.
31. Fată din Alun cosînd motive ornamentale pentru mîneca unei cămăși. 1955.
32. Nevastă tînără din Alun cosînd « roata mare » pentru mîneca unei cămăși. « Corzile » care încadrează motivele florale au un șir de « pizare ». 1955.
33. Pădureancă din Bunila la seceriș în port de lucru. 1955.
34. Nevastă tînără din Lelese. 1912.
35. Fată din Lelese. 1912.
36. Nevastă cu copil din Lelese. Pe mîneca cămășii motivul ornamental « coșiile ». 1912.
37. Fată din Alun la culesul cînepii cu « cojoc înfundat ». 1955.
38. Pereche de bătrîni din Lelese. 1912.
39. Cimpoier din Cerbăl. 1914.
40. Port femeiesc din Cerbăl. 1914.
41. Port bărbătesc din Cerbăl. 1914.
42. Fată mare din Alun. Pe mîneca cămășii motivul ornamental « roata mare ». 1955.
43. Neveste tinere din Alun în costume de sărbătoare. În loc de « opreg » ele au în față « cătrința ». 1955.
44. Trei femei din Poenița Voinii în port de sărbătoare cu « oprege » în față și în spate. 1955.
45. Grup de femei din Alun în port de sărbătoare. 1955.
46. Femeie în vîrstă din Plop. 1955.
47. Trei femei din Poenița Voinii în costume de sărbătoare văzute din spate spre a arăta motivele cojoacelor. 1955.
48. Scenă de duminică pe o uliță din Alun. 1955.
49. Scenă de duminecă în fața unei case din Cerbăl. 1956.
50. Femeie în vîrstă din Bunila. 1955.
51. Bărbați din Bunila în « șube ». 1955.

52. Port bărbătesc cu « laibăr bănățănesc » și cruce la drum. Poenița Voinii. 1955.

Reproduceri în culori

I. Bărbați din Vadu Dobrii și Sohodol.
II. Două fete și o nevastă din Lelese.
III. O nevastă cu « ceapsă » și « cîrpă » și o altă nevastă între două fete. Lelese.
IV. Neveste în port de sărbătoare Lelese.
V. Un grup de fete, neveste și bărbați din Lelese în port de sărbătoare.

Responsabil de carte: R. Şorban
Tehnoredactor: V. Basarab
Corector: L. Caradima

Dat la cules 04.09.57. Bun de tipar 27.02.58. Tiraj 4150 ex. Hîrtie cretată de 120 gr. m.² Ft. 700×1000/16. Coli ed. 5,68. Coli de tipar 5. Ediţia I. Comanda 3687. Planşe policromie 5. A. nr. 02958. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 74/76.

Tiparul executat sub com. nr. 1117 la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Şerban Vodă 133, Bucureşti — R. P. R. 70

ÎN COLECŢIA
„CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ"

au apărut:

T. Bănăţeanu
PORTUL POPULAR DIN ŢARA OAŞULUI

Cornel Irimie
PORTUL POPULAR DIN ŢARA OLTULUI—ZONA FĂGĂRAŞ

Florea B. Florescu
PORTUL POPULAR DIN MOLDOVA DE NORD

I. Bielz
PORTUL POPULAR AL SAŞILOR DIN TRANSILVANIA

Florea B. Florescu
PORTUL POPULAR DIN MUSCEL

N. Dunăre
PORTUL POPULAR DIN BIHOR

Cornel Irimie
PORTUL POPULAR DIN ŢARA OLTULUI — ZONA AVRIG

N. Dunăre şi M. Focşa
PORTUL BUCIUMANILOR DIN MUNŢII APUSENI

CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

ROMULUS VUIA

PORTUL POPULAR AL PĂDURENILOR

DIN REGIUNEA HUNEDOARA

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ